

KULTŪRAS ĪPATNĪBU APZINĀŠANĀS:
ISAF SO AFGANISTĀNĀ

ISAF SO – International Security Assistance Force (Starptautiskie drošības atbalsta spēki (Afganistānai)) stabilizācijas operācijas.

Sastādītājs *Aleksandrs Gorbunovs*

Tulkotāji *Aleksandrs Gorbunovs* un *Antra Žilde*

Konsultanti *Mārcis Slavinskis* un *Imants Ancāns*

Izdevums sagatavots v/a *“Tēvijās sargs”*

Makets un vāka grafiskais noformējums SIA *“MaxMor”*

ISBN 978-9984-9853-9-8

PRIEKŠVārds

Mēs visi esam atšķirīgi – atšķiras mūsu kultūra, tauta un pat vienas tautas dažādie sociālie slāņi. Nonākot jaunā vidē un krasi atšķirīgā kultūrā, cilvēks izjūt diskomfortu un pārdzīvo tā saucamo “kultūras šoku”. Dž. Masionis grāmatas “Socioloģija” 3. daļā “Kultūra” skaidro jēdzienu “kultūras šoks”. Viņš atzīmē, ka svešzemnieki bieži vien jūtas neērti, saskaroties ar nezināmu kultūru. Ievērojot svešu dzīves veidu, notiek personības dezorientācija. Vēl tālāk šo ideju attīstījuši Dž. Berijs darbos “Akulturācija un sociālā adaptācija”, “Imigrācija, akulturācija un adaptācija” un “Akulturācijas stress”, kā arī K. Vords rakstā “Akulturācijas ābece” (20. sadaļa D. Matsumoto grāmatā “Psiholoģija un kultūra”). Dž. Berijs un K. Vords ne tikai definēja jēdzienu “kultūras šoks”, bet arī, balstoties uz citu pētnieku darbiem, izskaidroja akulturācijas būtību un veidus, kā pārvarēt akulturācijas izraisīto stresu.

Latvijas kontingenta karavīri uzturas Afganistānā miera uzturēšanas misijā. Tāpēc šajā rokasgrāmatā mēs neapskatīsim akulturācijas procesu, kas vairāk skar ar imigrāciju saistītus jautājumus. Piebildīšu tikai, ka kultūras šoks arī misijas izpildes laikā var rasties tāpēc, ka zemapziņā ceram ieraudzīt sev ierasto vidi. Tomēr jaunajā vidē atsevišķi procesi neatbildīs mūsu priekšstatiem par lietu būtību, šos procesus būs grūti identificēt un analizēt. Šāda nenoteiktība pakāpeniski var novest svešzemnieku baiļu, niknuma, antipātiju vai vēl spēcīgāku emociju varā.

Tāpēc svarīgi ir laikus iepazīties ar valsti, kurā plānots turpmākais dienests, kultūrvēsturiskajiem aspektiem un tradīcijām. Respektīvi, Afganistānas tautu kultūru īpatnību apzināšanās ir svarīgs priekšnoteikums sekmīgai noteikto

uzdevumu izpildei *ISAF* misijas ietvaros. Tas ir īpaši svarīgi, jo Afganistānu apdzīvo dažādas tautības (etniskās grupas), tai ir bagāta vēsture, atšķirīga mentalitāte, dzīvesveids un reliģija.

Visi šajā rokasgrāmatā minētie fakti nav klasificēti (nesatur VNO – valsts noslēpuma objektus).

Rīgā, 2008. gada 11. janvārī

Aleksandrs Gorbunovs, M.Edu.Sc., majors,
NBS Mācību vadības pavēlniecības štāba
Doktrīnu un savietojamības departamenta
Doktrīnu pārvaldes vecākais virsnieks

Saturs

levads	6
Svarīgākie fakti par Afganistānu	16
Ģeogrāfija un klimats	22
Ekonomika un dzīvesveids	24
Starppersonālā un starpkultūru saskarsme, tradīcijas	30
Valodas un etniskās grupas	37
Afganistānas valodas	38
Etniskās grupas	38
Puštuni	38
Tadžiki	41
Hazāri	43
Uzbeki	45
Afganistānas jauno laiku vēsture	47
Talibi	53
Talibi pie varas	53
Talibi – kas viņi tādi ir?	55
Talibu attiecības ar kaimiņvalstīm	57
Afganistāna pēc 2001. gada 11. septembra	59
Jaunā valdība	60
Islāms	64
Islāma galvenās idejas	64
Arābi un islāms	65
Muhameds	67
Pieci islāma pīlāri	69
Korāns un Sunna	71
Džihāds	72
Islāma skolas (sektas)	73
Vahābīti	75
<i>Pielikums. Vārdnīca</i>	77
Avoti un izmantotā literatūra	98

IEVADS

Mērķis

Latvijas Republikas Nacionālie bruņotie spēki piedalās *ISAF (International Security Assistance Force)** misijā Afganistānā, un tā ir Latvijas prioritāte drošības politikas jomā, tāpēc jebkāda informācija par šo valsti ir ļoti svarīga. Šī rokasgrāmata sniedz atbildes uz vairākiem svarīgiem jautājumiem, kas jāzina katram, kurš dien vai strādā Afganistānā.

ISAF operācija un mandāts

ISAF starptautiskās operācijas mērķis ir sniegt atbalstu Afganistānas valdībai tās pilnvaru īstenošanā un ietekmes palielināšanā, radot stabilizēšanas procesam un valsts atjaunošanai nepieciešamos priekšnoteikumus. Starptautiska valstu koalīcija ar ANO Drošības padomes mandātu sniedz atbalstu arī jaunizveidotajai armijai un policijai valsts drošības garantēšanā.

Kopš 2003. gada 11. augusta misijas vadība atrodas *NATO* pavēlniecībā.

ISAF darbojas saskaņā ar ANO mandātu un pēc Afganistānas valdības lūguma. Šai misijai ir arī plašs sabiedrības atbalsts. *ISAF* sadarbojas ar Afganistānas valdību, ANO Palīdzības misiju Afganistānā (*UNAMA***), kā arī ar Afganistānas Apvienoto bruņoto spēku virspavēlniecī-

* Starptautiskie drošības atbalsta spēki (Afganistānai)

** *United Nations Assistance Mission in Afghanistan*

bu, ASV vadīto koalīciju un citām starptautiskām organizācijām.

Šī misija ir NATO prioritāte, un ISAF neatstās Afganistānu līdz brīdim, kamēr misija nebūs izpildīta un Afganistāna nebūs attīstījusi tādas valdības struktūras un drošības spēkus, kas paši var pastāvēt gan savā valstī, gan cīnīties ar ārējo ienaidnieku. Pirmo reizi alianses vēsturē operācija Afganistānā notiek ārpus NATO tradicionālās atbildības zonas – eiroatlantiskās telpas. ISAF ir viena no nozīmīgākajām NATO operācijām, un tā parāda, ka aliansei arī nākotnē būs liela loma starptautisko krīžu risināšanā.

ISAF operāciju Afganistānā uzsāka ASV 2001. gada decembrī. 2003. gada 11. augustā operācijas stratēģisko vadību pārņēma NATO. 2006. gada oktobrī ISAF spēki no ASV vadītajiem koalīcijas spēkiem pārņēma misijas vadību visā Afganistānas teritorijā. Atbildības zonu pārņemšana turpinās arī šobrīd. ISAF spēki sastāv no vairāk nekā 47 100 karavīru no 40 valstīm (26 NATO valstīm un 14 citām valstīm). Visvairāk karavīru ir deleģējuši ASV (19 000), Lielbritānija (7750), Vācija (3490), Kanāda (2500), Itālija (2360).

Latvijas NBS pārstāvji ISAF misijā piedalās kopš 2003. gada februāra. Šobrīd (13.02.2008.) Latviju pārstāv 99 Latvijas kontingenta karavīri, 2 Valsts policijas pārstāvji, 1 Ārlietu ministrijas pārstāvis. Latvijas karavīri izvietoti Kabulā, Meimenā un Mazāri Šarīfā.

Provinču atjaunošanas vienības (turpmāk – PRT (Provincial Reconstruction Teams))

Provinču atjaunošanas vienības (PRT) ir nelielas militārā un civilā personāla grupas, kas strādā Afganistānas provincēs, lai garantētu drošību palīdzības sniedzējiem, atbalstītu humānās palīdzības vai atjaunošanas uzdevumu izpildi reģionos, kur turpinās konflikti vai ir augsts nedrošības līmenis.

PRT skaits

2007. gada beigās izveidotas 25 PRT grupas, kas darbojas dažādās Afganistānas daļās, no kurām 12 ir reģionālās Austrumu pavēlniecības pakļautībā, 5 pakļautas Ziemeļu, 4 – Rietumu un 4 – Dienvidu pavēlniecībai.

Sīkāku informāciju varat atrast šajā interneta lapā: http://www.nato.int/isaf/docu/epub/pdf/isaf_placemat.pdf

PRT darbības faktori

2001. gada decembra Bonnas līgums paredz ISAF izvietošanu Afganistānā. Afganistānā nebija pašiem savas uzticamas nacionālās armijas vai policijas spēku, tāpēc ISAF tika uzskatīti par svarīgu mehānismu, kas aizpildītu pieaugošo drošības vakuumu lauku teritorijās.

Diemžēl gan donorvalstu politika, gan PRT izvietošanas grūtības plašajā Afganistānā mazināja Bonnas stratēģijas nozīmi. Proti, ISAF spēki tika nosūtīti uz Kabulu un tikai pēc diviem gadiem saskaņā ar 2003. gada oktobra ANO Rezolūciju Nr. 1510 ISAF spēki izvietoti arī citur.

Šo divu gadu laikā, kad *ISAF* paplašināšanās tika apturēta, tika domāts arī par citiem veidiem, kā nodrošināt starptautisko spēku klātbūtni valsts lauku reģionos: *PRT* kļuva par izvēles mehānismu. Ironiski, ka šo vienību militārie komponenti šodien atkal tiek saistīti ar *ISAF*, kas ir *NATO* štāba pakļautībā. Vissarežģītākais uzdevums vienmēr ir bijis *ISAF* kā viena no drošības spēka aizvietošana. Laika gaitā viens ir kļuvis skaidrs – nav vienotas *PRT* pieredzes. Tās vietā ir vesela virkne faktoru.

Pirmkārt, *PRT* atšķirību nosaka gan tās atrašanās vieta, gan konkrētās teritorijas drošības situācija un attīstības vajadzības. Piemēram, Jaunzēlandes *PRT* pieredze Bāmjanā ir bijusi ļoti atšķirīga no kanādiešu pieredzes Kandahārā.

Bāmjanas province ir ģeogrāfiski noslēgta, relatīvi etniski homogēna, un to labi pārvalda vietējā pašvaldība, kur Afganistānā vienīgā sieviete–gubernatore bauda spēcīgu sabiedrības atbalstu. Šāda relatīvi neapdraudēta vide nozīmē, ka *PRT* ir veiksmīgi sargājušas apkārtējo drošību un nav īpaši daudz iesaistījušās aktivitātēs, kas jārisina pašu afgāņu iestādēm.

Turpretim Kandahārā iedzīvotāji un *PRT* ir pakļauti talibu nemiernieku uzbrukumiem, kas regulāri uzbrūk no drošajām slēptuvēm Pakistānā. Vietējai pašvaldībai ir diezgan fragmentāri panākumi, jo vietējo politiku

raksturo saspringta cīņa starp grupējumiem, kas tīko pārņemt varu. Tā rezultātā spēku izvietošana Kanda-hārā ir bijusi daudz sarežģītāka nekā Bāmjanā. To atspoguļo arī kritušo statistika: nogalināti vairāk nekā 40 Kanādas karavīru, kamēr Jaunzēlandes vienībā nav neviena kritušā ienaidnieka uzbrukuma dēļ.

Otrkārt, *PRT* atšķiras pēc misijā iesaistītās valsts prakses un militārās kultūras. Jau ilgu laiku Afganistānā esošo komandieru bažas izraisa t. s. "nacionālo ierobežojumu" problēma, t. i., spēku izmantošanas aizliegumi. Šie ierobežojumi atspoguļo milzīgās atšķirības dažādu valstu pasaules uzskatos.

Atšķiras arī viedokļi par *PRT* uzdevumiem. Piemēram, daži militārie pavēlnieki ir gatavi izmantot kinētisku spēku, lai pieteiktu jūtamu, stingru karaspēka klātbūtni. Citi aicina sasniegt mērķi pārunu ceļā. *PRT* darbības stilu būtiski var ietekmēt vadības maiņa. *PRT* komandieriem var būt atšķirīgas zināšanas par Afganistānu un izpratne par to, kādiem ir jābūt *PRT* uzdevumiem. Daži ar entuziasmu iedzīvojas jaunajā vidē, citi grib šo valsti atstāt pēc iespējas ātrāk. Treškārt, *PRT* atšķiras pēc tā, cik efektīvi tās sadarbojas ar vietējiem līderiem un iedzīvotājiem. Labai un veiksmīgai *PRT* vadībai vispirms jāieliek stabili pamati savā attīstībā, jo tikai tad var

cerēt uz valsts atjaunošanās procesu. Skaidrs, ka šāda veida attīstību var sasniegt, ja ārvalstu organizācijām un iekšējiem spēkiem ir nopietna griba strādāt kopā. Arī šeit ir būtiskas atšķirības. Afganistānas laukos cilvēku uzvedību lielā mērā nosaka personiskās saiknes, nevis saiknes starp formālām organizācijām. *PRT* ieguvums ir tad, ja vienības personālam ir iespēja dzīvot uz vietas ilgāku laika periodu, jo tad tās var izveidot šādas neformālas attiecības. Iegūst arī tās *PRT*, kuru personāls pārzina kādu no vietējām valodām. Priviliģētākā stāvoklī ir *PRT*, kas darbojas valsts ziemeļos, kur plašāk tiek izmantota persiešu valoda. Afganistānas dienvidos izplatītāka ir puštu valoda, kas, atšķirībā no persiešu valodas, ir ļoti grūta valoda. Ir vēl citas koordinēšanas grūtības, kas izriet no *PRT* uzdevumu rakstura. Piemēram, *PRT* līderi parasti ir daudz tuvāki provinces administrācijai nekā centrālajām iestādēm. Problēmas rodas tad, kad provinces administrācijas viedoklis nav pilnībā saskaņots ar centrālās valdības prioritātēm, jo stratēģiskās atjaunošanas prioritātes formāli tiek noteiktas konsultāciju procesā starp donorvalstīm un Afganistānas valdību. Dažreiz *PRT* ir vairāk ieinteresētas savas valsts, nevis Afganistānas valdības prioritāšu atbalstīšanā. Nereti *PRT* iesaistās vietējos (un donoru) "ātrajos projektos", kas dažkārt nes arī savu labumu, it

īpaši tad, ja tie tiek rūpīgi plānoti kopā ar vietējiem spēkiem. Diemžēl daži no šādiem projektiem ir izrādījušies diezgan dārgi (piemēram, balto ziloņu uzturēšana), un tie atspoguļo arī izpratnes trūkumu par Afganistānas dažādās mikrosabiedrības komplekso dabu.

Ar "attīstību" saprot ne tikai projektu kopumu. Tā ietver kapacitātes stiprināšanu, ilgtspējīgas stratēģijas un, pats svarīgākais, – sapratni par to, kāds ir konkrētās sabiedrības dzīvesveids. Visveiksmīgākās PRT ir tādas, kas vislabāk pieskaņojušās afgāņu uztverei par Afganistānas vajadzībām. Laba PRT vadības stratēģija ir pavadīt pēc iespējas vairāk laika ieklausoties, nevis runājot. Ikdienā tas novedis pie spriedzes starp dažām PRT un pieredzējušām NVO (nevalstiskajām organizācijām), kas uz valsts atjaunošanu raugās no stingrākas attīstības perspektīvas. Daudzas NVO baidās, ka vietējie tās identificēs ar humānās palīdzības un attīstības organizācijām, kā arī par tādām, kas piedalās globālajā karā pret terorismu. Tas it īpaši izpaužas, kad atjaunošanu prezentē kā pretspēku politiskajiem spēkiem, tādiem kā *Taliban* un *al Qaida*. Iespējams, ka arī afgāņiem ir grūti atšķirt dažādās PRT no citiem starptautiskajiem militārajiem spēkiem. Šāds apjukums Afganistānas iedzīvotāju vidū nemaz nav pārsteidzošs. Līdz ar kritušo skaita palielināšanos, būs aizvien grūtāk pasargāt PRT vienības no

negatīvas reakcijas.

Arī pašās *PRT* var būt "rīvīšanās" starp militārajiem un civilajiem komponentiem. Tam var būt pozitīvas un radošas vai arī negatīvas un postošas sekas. Paliek neatrisināts jautājums, kas jādara, lai vietējās iestādes uzņemtos *PRT* aktivitātes? Afganistānas Nacionālajai armijai un Afganistānas Nacionālajai policijai no *PRT* vajadzēs pārņemt dažus drošības nodrošināšanas uzdevumus. Tomēr šobrīd nav vēl skaidri izstrādāta uzdevumu pārņemšanas koncepcija.

Afganistāna šobrīd nevar būt pilnīgi pārliccināta, cik ilgi pastāvēs esošais *PRT* izvietojuma plāns. Šo funkciju pārņemšanas formu noteiks nevis Afganistānas vajadzības, bet gan donorvalstu iekšējā politika. Līdz ar kritušo skaita pieaugumu, starptautiskās organizācijas varētu atsaukt *PRT* no Afganistānas. Šī iemesla dēļ Kabulai vajadzētu sākt domāt, kā atrisināt šo situāciju, lai arī cik tāla tā neliktos.

Informatīvā saite:

<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue3/latvian/art2.html>

Plašāka informācija:

<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/latvian/interview.html>

Trīs vadošie spēki

Afganistānu šobrīd veido trīs vadošie spēki: islāms, iedzīvotāju iedalījums ciltīs un ģeogrāfija. Visi šie trīs faktori ilgstoši ietekmējuši Afganistānas sabiedrību un ietekmē ikvienu, kurš jebkādā veidā ir saistīts ar to.

Ģeogrāfija

Neskatoties uz to, ka valsti no visām pusēm ieskauj sauszeme, Afganistāna vienmēr ir bijusi vēstures krustcelēs. Daudzas impērijas un valstis ir mēģinājušas iekarot Afganistānu un pakļaut tās iedzīvotājus. Afganistāna vienmēr ir piesaistījusi ar savām upēm, auglīgajām ielejām un ģeogrāfisko novietojumu. Tā atrodas gan austrumu–rietumu tirdzniecības ceļa, gan Zīda ceļa pašā vidū.

Etniskā daudzveidība

Dažādo etnisko grupu, kas iekarojušas šo reģionu, savstarpējā mijiedarbība izveidojusi šodienas Afganistānu.

- Piemēram, 13. gadsimtā Čingishans iznīcināja lielāko daļu pilsētu, padarot vairums iedzīvotāju par klejotājiem.

- Vēlāk Tjurku dinastija Timūridi atjaunoja impēriju, bet šo dinastiju no teritorijas izspieda citas grupas, kas ieradās no rietumiem, austrumiem un ziemeļiem.

Šīs nemitīgās pārmaiņas un dažādu ārējo un iekšējo grupu ietekme noteikusi afgāņu attieksmi pret svešiniekiem un iezemiešiem.

Iedalījums ciltīs

Iedalījums ciltīs ir vēl viens svarīgs faktors, kas ietekmējis Afganistānas sabiedrības

sociālo organizāciju. Tā ir balstīta uz asinsradniecību, uzticību, godu un pat atmaksu.

- Ģimeni var veidot vairāk nekā 50 cilvēku, kurus visus vieno kopīga saikne – viens cilts-tēvs.

- Iedalījums ciltīs, kurās pats svarīgākais ģimenes loceklis ir vīrietis vai tēvs, nozīmē to, ka dēlu nākamās sievas dzīvo sava vīra vecāku ģimenē.

Afganistānas sabiedrība ir izteikti patriarhāla, kurā gan piederība ģimenei, gan arī īpašums nākamajām paaudzēm tiek nodots vienīgi dēliem no tēva puses. Vienas ģimenes vīrieši savā starpā veido arī ciešas savienības.

Cilšu starptautiskā darbība

Afganistānas sabiedrības iedalījums ciltīs nav vienīgi vietēja mēroga jautājums. Piederība ciltij ir faktors, kas vieno arī Osama bin Ladenu (*Osama bin Laden*) teroristu grupu *Al Qaida (Al Qaeda)*.

- Radniecīgajai saiknei, kā arī ciematu un klejotāju savstarpējo attiecību likumiem ir vienlīdz liela nozīme arī starptautiskajos tiklos.

- Šis cilšu vērtību kopums, ko ievēro Afganistānas un Pakistānas fermeru un klejotāju ciltis, ir spēkā arī Bosnijā, Maķedonijā un Amerikas Savienotajās Valstīs.

Islāms

Islāms ir vēl viens faktors, kas ievērojami ietekmē Afganistānas sabiedrību. Islāms ir Afganistānas ikdienas dzīves pamats, uz tā tiek balstītas afgāņu savstarpējās attiecības, kā arī morāles un ētiskās vērtības.

SVARĪGĀKIE FAKTI PAR AFGANISTĀNU

Kontrastu zeme	<p>Afganistānu caurvij Hindukuša (<i>Hindu Kush</i>) kalnu grēda ar tās ielejām, tuksnešiem un upju sistēmu (sk. http://fermi.jhuapl.edu/maps/afganistan).</p> <p>Šajā teritorijā ietilpst vairākas atšķirīgas ģeogrāfiskās un ekoloģiskās zonas.</p> <p>Afganistānas iedzīvotāji ir tikpat atšķirīgi kā valsts ģeogrāfija. Par vienotu tautu tos ir padarījis fakts, ka tie pieder pie šīs valsts.</p>
Nosaukums	<p>Kopš 2002. gada valsts nosaukums ir Afganistānas Islāma Republika (talibu režīma laikā – Afganistānas Islāma Emirāti). Tā ir Dienvidrietumāzijas valsts, kuru no visām pusēm aptver sauszeme.</p>
Platība un iedzīvotāju skaits	<p>Platība – 652 225 km² vai 251 772 kvadrātjūdzes.</p> <p>Iedzīvotāju skaits – ap 29 929 000.</p> <p>Pilsētās dzīvojošie – 27%; klejotāji – no 2% līdz 10%.</p>
Iedzīvotāju iedalījums vecuma grupās, dzīves ilgums	<p>0–14 gadi – 42,2%; 15–64 gadi – 55,01%; vecāki par 65 gadiem – 2,79%.</p> <p>Vidējais dzīves ilgums: vīriešiem – 40 gadi, sievietēm – 43 (2007. g.).</p> <p>Iedzīvotāju pieaugums – 4,77% gadā (2005. g.).</p> <p>Uz katru sievieti vidējais dzimušo bērnu skaits – 6,75.</p> <p>Zīdaiņu mirstība – 163 mirušie uz 1000 dzimušajiem.</p>

Valodas un tautības	Puštu – 35%, Afganistānas persiešu (darī) – 43%, tjurku valodas (galvenokārt uzbeku un turkmēņu) – 11%, 30 retās valodas – 4%.
Reliģija	Musulmaņu sunnīti – 84%, musulmaņu šiīti – 15%, citas – 1%.
Administratīvais iedalījums	Valsts ir sadalīta 30 provincēs jeb vilajetos, no kurām pēc teritorijas lielākās ir Herāta, Helmanda, Kandahāra un Farāha. Pēc iedzīvotāju skaita lielākās ir Kabula, Herāta, Balku un Gaznī.
Iedzīvotāju centri	Galvenās pilsētas ir Kabula, Kandahāra, Herāta, Mazāri Šarīfa, Dželālābada un Gaznī.
Ekonomiskie sektori	Lauksaimniecība – 52% (kvieši, kukurūza, rīsi, mieži, kokvilna, vilna, karakulādas, jēra gaļa, augļi, rieksti) no nacionālā kopprodukta (NKP). Rūpniecība – 26% (vietējam tirgum: mēbeles, ziepes, minerālmēsli, apavi, rotaslietas, cements un ģipsis; eksportam: ar rokām darināti paklāji, dabasgāze, dārgakmeņi un pusdārgakmeņi) no NKP. Pakalpojumi – 22% no NKP (2004. gada rādītāji).

Dabas bagātības	Nafta, dabasgāze, akmeņogles, varš, hroms, svins, cinks, dzelzs, kalnu kristāli, sāls, dārgakmeņi un pusdārgakmeņi.
Valdība un juridiskā sistēma	Tips: Islāma republika. Neatkarība iegūta 1919. gada 19. augustā. Konstitūcija pieņemta 2004. gada 4. janvārī. Pārejas valdība, ko veido Lielā asambleja (sastāv no Tautas nama ar 249 delegātu vietām un Vecāko nama ar 102 vietām), prezidents un tiesu sistēma. Valsts iekārta šobrīd vairs netiek balstīta tikai uz islāma svēto grāmatu Korānu.
Politika	Mullas Muhammeda Omāra (<i>Mulla Mohammed Omar</i>) vadītais talibu režīms gāzts 2001. gada beigās. Pēc tam Apvienotā Nacionālā Afganistānas Glābšanas islāma fronte izveidoja pārejas valdību, kuru bieži dēvē par Ziemeļu aliansi. Šīs alianses vadītāji – iepriekš izsūtītie Afganistānas līderi – izveidoja likumdošanas asambleju, prezidentūru un tiesisko sistēmu.
Valūta	Afganistānas afgāni (<i>afghani</i>) – AFA. Valūta no jauna ieviesta 2003. gada janvārī. AFA maiņas kurss 2008. gada 14. aprīlī: 1 AFA = 0,008762 LVL 1 LVL = 114.130 AFA Valūtu kursi: http://www.greenwichmeantime.com/time-zone/asia/afghanistan/currency.htm

Laika josla	GMT: + 4:30 st.; ar Latviju: + 2:30 st. Piemēram, kad Latvijā ir plkst. 16:30, Kabulā – plkst. 19:00.
Transports	Dzelzceļu gandrīz nav. Sauszemes ceļi – sliktā stāvoklī.
Papildu informācija	<p>https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html – CIA vietne, kurā ir iekļautas pasaules valstu rokasgrāmatas.</p> <p>http://ca.afghanistans.com/?Google – Afganistānas oficiālā mājas adrese; piedāvā arī saites uz ārvalstu mājas lapām un jaunumiem par Afganistānu.</p> <p>http://lv.wikipedia.org/wiki/Afganist%C4%81na – Wiki resursi.</p> <p>– Citi resursi:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● <i>ACBAR Resource and Information Centre (ARIC)</i> – www.afghanresources.org ● <i>Afghan Civil Society Forum* (ACSF)</i> – www.acsf.af ● <i>Afghan Independent Human Rights Commission (AIHRC)</i> – www.aihrc.org.af ● <i>Afghan NGO Coordination Bureau (ANCB)</i> – www.ancb.org ● <i>Afghan News Network</i> – www.afghannews.net ● <i>Afghanistan Development Forum (ADF)</i> – www.adf.gov.af ● <i>Afghanistan Information Management Service (AIMS)</i> – www.aims.org.af ● <i>Afghanistan National Development Strategy (ANDS)</i> – www.and.s.gov.af

- *Afghanistan New Beginnings Program (ANBP)* – www.undpanbp.org/index.htm
- *Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU)* – www.areu.org.af
- *Agency Coordinating Body for Afghan Relief (ACBAR)* – www.acbar.org
- *Ariana Afghan Media* – www.e-ariana.com
- *British Agencies Afghanistan Group* – www.baag.org.uk/index.htm
- *Center for Afghanistan Studies, University of Nebraska at Omaha* – www.unomaha.edu/~world/cas/
- *Constitutional Commission of Afghanistan* – www.constitution-afg.com
- *Department of Disaster Preparedness* – www.ddp.gov.af
- *Development Gateway, Afghanistan Reconstruction* – <http://topics.developmentgateway.org/Afghanistan>
- *Donor Assistance Database (DAD)* – www.afdad/index.html
- *E-Afghanistan Project (Afghanistan Reconstruction and Development Services)* – www.eafghanistan.gov.af
- *Government of Afghanistan* – www.af
- *Institute for Media, Policy and Civil Society* – www.impacs-afghanistan.org
- *Integrated Regional Information Networks (IRIN)* – www.irinnews.org
- *Inter-Agency Standing Committee (for coordination of humanitarian assistance)* – www.humanitarianinfo.org/iasc/
- *International Development Law Organization (IDLO), Afghan Legislation* – www.idlo.org/

afghanlaws

- *Joint Electoral Management Body (JEMB)* – www.jemb.org
- *Ministry of Agriculture, Animal Husbandry and Food (MAAHF)* – www.agriculture.gov.af
- *Ministry of Communications* – www.moc.gov.af
- *Ministry of Counter Narcotics* – www.mcn.gov.af
- *Ministry of Finance (MoF)* – www.mof.gov.af/english/index.htm
- *Ministry of Foreign Affairs (MoFA)* – www.afghanistan-mfa.net
- *Ministry of Justice* – www.moj.gov.af
- *Ministry of Rural Rehabilitation and Development (MRRD)* – www.mrrd.gov.af
- *Pajhwok Afghan News* – www.pajhwak.com
- *ReliefWeb* – www.reliefweb.int
- *United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA)* – www.unama-afg.org
- *United Nations Development Program (UNDP), Afghanistan* – www.undp.org.af
- *United Nations Office on Drugs and Crime* – www.unodc.org
- *US Department of State, Rebuilding Afghanistan* – http://usinfo.state.gov/sa/rebuilding_afghanistan.html
- *South West Afghanistan and Baluchistan association for Coordination (SWABAC) (HQ in Kandahar)* – swabac@yahoo.com
- *World Bank, Afghanistan Pages* – www.worldbank.org.af
- *Yellow Pages – Afghanistan* – www.yellowpages.com.af

GEOGRĀFIJA UN KLIMATS

Visapkārt sauszeme

Afganistāna ir sauszemes ieskauda valsts Āzijas dienvidrietumu daļā. Ziemeļos tā robežojas ar Turkmenistānu, Uzbekistānu un Tadžikistānu. Rietumos tai ir robeža ar Irānu, ziemeļaustrumos – ar Ķīnas Tautas Republiku un dienvidos – ar Pakistānu. Sk.: http://www.lib.utexas.edu/maps/cia01/afghanistan_sm01.jpg

Galvenās topogrāfiskās iezīmes

Hindukuša kalnu grēda ir galvenā Afganistānas topogrāfiskā iezīme. Šie kalni norobežo valsts ziemeļu provinces no pārējās Afganistānas. Hindukušs iedala Afganistānu trijās atsevišķās ģeogrāfiskās zonās – Centrālajā augstienē, Ziemeļu līdzenumā un Dienvidrietumu plakan-
kalnē. Labas kvalitātes Afganistānas kartes varat atrast šajā interneta lapā: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/afghanistan_topo86.jpg

Centrālā augstiene

Centrālā augstiene aizņem apmēram 410 000 km² lielu platību. Šajā Afganistānas daļā ir dziļas, šauras ielejas un augsti kalni, kuriem vēsturiski valsts aizsardzībā ir bijusi ļoti liela nozīme. Centrālās augstienes kalnu grēdās atrodas arī Hai-beras (*Khyber*) pāreja, kas ir viena no visslavenākajām šajā pasaules daļā. (Sk.: http://www.maps.com/ref_map.aspx?nav=RM&cid=694,721,732,799&pid=11850)
Klimats Centrālajā augstienē parasti ir

sauss, vidējā vasaras temperatūra ir apmēram + 26 °C, bet ziemas ir ļoti aukstas.

Dienvidu plakankalne

Šim Afganistānas reģionam raksturīgas augstas plakankalnes un smilšaini tukšneši. Šis tuksnesīgais rajons aizņem apmēram 130 000 km² lielu platību, un to šķērso vairākas lielas upes. Vidējais Dienvidu plakankalnes augstums ir apmēram 900 metri virs jūras līmeņa. Kandahāra atrodas ap 1000 m virs jūras līmeņa, tajā ir sauss un maigs klimats.

Ziemeļu līdzenums

Ziemeļu līdzenums aizņem apmēram 100 000 km² lielu platību, līdzenumos un pakalnos ir īpaši auglīga augsne.

- Caur šo reģionu tek Amu upe (arī Amudarja) (iepriekš saukta par Oksus upi).
- Vidējais augstums virs jūras līmeņa ir apmēram 600 m.

Galvenais šī reģiona iedzīvotāju nodarbošanās veids ir lauksaimniecība. Ziemeļu līdzenumā ir arī lielas zemes dziļu un gāzes bagātības.

Klimats

Klimata ziņā ir ļoti lielas atšķirības starp Afganistānas kalnaino reģionu un līdzenumiem. Valsts dienvidrietumos vasarā gaisa temperatūra var pārsniegt pat + 50 °C, savukārt ziemā tā var nokristies līdz pat – 25 °C.

EKONOMIKA UN DZĪVESVEIDS

Iekšzemes kopprodukts	Iekšzemes kopprodukta (IKP) pieaugums valstī 2006. gadā bija 13,8%, vidējais ienākums uz vienu iedzīvotāju – 355 ASV dolāru (2004. gadā tas bija tikai 180 ASV dolāru).
Veselības aprūpe	2006. gada beigās 77% iedzīvotāju bija pieejama medicīniskā aprūpe (2004. gadā – tikai 9%). Kopš 2002. gada aprīļa ir vakcinēti vairāk nekā 4,3 miljoni afgāņu bērnu.
Sieviešu stāvoklis	Vairāk nekā ceturtdaļa parlamenta locekļu ir sievietes. Kopš 2001. gada decembra miljoniem meiteņu atkal drīkst apmeklēt skolu. Skolās mācās 7 miljoni bērnu. NATO valstis ir palīdzējušas Afganistānai izveidot informatīvos centrus sievietēm. Vairāk nekā 1 miljons ASV dolāru ir iztērēts meiteņu izglītībai un sieviešu profesionālajai apmācībai uzņēmējdarbībā.
Mediji	Afganistānā ir 7 nacionālās TV stacijas. Pakāpeniski attīstās arī profesionāli rakstošie mediji.
Bēgļi	4,6 miljoni bēgļu ir atgriezušies dzimtenē.

Infrastruktūra 2006. gadā pabeigta vairāk nekā 4 tūkstošu km garā ceļu būve; atminēts 1 miljards km² teritorijas.

Finansiālā palīdzība No 2001. līdz 2006. gadam Afganistāna saņēmusi 26,8 miljardus ASV dolāru.

Drošība Atbruņoti vairāk nekā 60 tūkstoši bijušo kaujinieku, no kuriem daļa ir iekļauti valdības pārraudzītajās drošības spēku struktūrās.
35–40 tūkstoši karavīru dienē Afganistānas Nacionālajos bruņotajos spēkos.
Afganistānas atjaunošanas simbols – stratēģiskais objekts – aļļa autostrāde – savieno visas galvenās pilsētas, šķērso valsti arī nemierīgajos dienvidos, kuru joprojām kontrolē talibi. Ja *ISAF* kopā ar Afganistānas armiju neizdosies nodrošināt drošību, situācija valstī kļūs arvien draudošāka.

Ekonomiskās zonas

- Lielākā daļa Afganistānas iedzīvotāju nodarbojas ar lopkopību vai zemkopību (cilvēki audzē labību gan pašu vajadzībām, gan arī pārdošanai), mežkopību un zvejniecību.
- Ražošana ir otra lielākā darbības joma, tai seko vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, pēc tam – transports un kalnrūpniecība.
Pašreizējais haotiskais stāvoklis zinīcinājis lielu daļu Afganistānas ekonomikas.

Lauksaimniecība Lauksaimniecībai ir vajadzīgi pieci resursi – zeme, ūdens, sēklas, darbaspēks un dzīvnieki (vai traktori). Vissvarīgākais ir ūdens. Katrā ciematā darbojas galvenais ierēdnis, ko ir izvēlējušies ciemata vecākie. Šis ierēdnis regulē ūdens sadalījumu zemes īpašnieku starpā.

Ģimenes saimniecības Ģimenes saimniecības ir visparastākais īpašumtiesību un zemes apstrādes veids. Ģimene parasti nodrošina ar zemes apstrādei vajadzīgo darbaspēku un dzīvniekiem.

Citas lauksaimniecības struktūras ir:

- dalītās saimniecības, kurās zemes izīrētājs saņem daļu no saražotā;
- komerciālā lauksaimniecība, kurā lauksaimnieki saņem algu no zemes īpašnieka.

Pašreizējā haotiskā stāvokļa dēļ šīs lauksaimniecības struktūras samazinās.

Lopkopība Lauku klejojumos izveidojusies tradicionālā liellopu, aitu un kazu audzēšana un kopšana. Šie klejotāji nodarbojas ar lopkopību grupās, kas parasti ir klani vai ciltis. Viņi sadarbojas arī ar zemkopjiem, no kuriem tie var iegādāties visu nepieciešamo dzīvei.

Pārvietošanās kā priekšrocība ● Pārvietošanās dēļ klejotāji bija informācijas un ziņu piegādātāji, kā arī tradicionālais līdzekļu avots, jo klejotājiem vienmēr bija pieejami skaidras naudas līdzekļi.

- Pilsētās un ciematos, kur tie pārdeva savus krājumus, klejotāji parasti varēja saņemt preces uz kredīta, lai tās pārdotu tālāk zemniekiem, kas dzīvoja attālākās vietās.

- Klejotāji bieži nodarbojās ar nelikumīgu tirdzniecību gan savā valstī, gan ārpus tās robežām.

Pašreizējā haotiskā stāvokļa dēļ Afganistānā klejotāju grupējumu skaits ir samazinājies.

**Valsts attīstība
iedzīvotāju
vērtējumā**

Pēc 2007. gada sākumā veiktā pētījuma datiem, mazliet mazāk nekā puse afgāņu (44%) apgalvo, ka ir apmierināti ar valsts attīstību, respektīvi, tās progresu, un uzskata, ka valsts tiek virzīta pareizā virzienā. 29% uzskata, ka pēdējo gadu attīstībā ir gan pozitīvas, gan negatīvas tendences. 21% uzskata, ka valsts tiek virzīta nepareizā virzienā, 4% nav pārliecināti, vai valsts progresē. Lauku iedzīvotāju vidū optimisms ir izteiktāks. Noskaņojums ir mainīgs atkarībā no reģiona: austrumos (56%) un centrālajos reģionos (56%) respondenti bija vairāk apmierināti ar valsts virzību, bet citos reģionos valsts virzību vērtēja gan labi, gan slikti.

**Ražošana un
tirdzniecība**

Valstī ražo gan pārtikas preces (margarīnu un kviešu miltus), gan rūpniecības preces (vilnas audumus, apģērbus un apavus).

- Trīs galvenās ražošanas nozares ir

lauksaimnieciskais mēslojums, cements un elektrība.

- Kalnrūpniecībā iegūst ogles, ģipsi un dabas gāzi.

Karš Afganistānā ir samazinājis ražošanas un tirdzniecības apjomus.

ISAF tiecas ieviest mieru un stabilitāti Afganistānā. Tas nozīmē, ka alianse cīnās arī ar narkotiku izraisītajiem apdraudējumiem. Jebkurš drauds Afganistānas valdībai un mēģinājumiem veidot efektīvu, demokrātisku valsti apdraud arī *NATO*. Turklāt Afganistānas opija raža ir arī tiešs drauds sabiedroto dzimtenēs.

Pēc ANO Narkotiku un noziedzības apkarošanas biroja datiem, Afganistāna aizņem 93% pasaules opiātu tirgu. Pasaules Banka un Starptautiskais Valūtas fonds lēš, ka gandrīz 40% no Afganistānas iekšzemes kopprodukta ir saistīti ar opija ražošanu. Saskaņā ar aprēķiniem 52% Afganistānas iekšzemes kopprodukta vai 2,7 miljardus ASV dolāru valsts ir ieguvusi no nelegālas magoņu audzēšanas. Pēc *Taliban* padzišanas 2001. gadā opija ražošana ir tikai pieaugusi.

Nelikumīga opija ražošana traucē valsts ekonomisko un politisko attīstību. Nemiernieki, militāristi, talibu kaujinieki un teroristu grupas veic nelegālu tirdzniecību ar aizliegtajām narkotikām, lai iegūtu finanšu līdzekļus savām darbībām.

ES Padomei (ES dalībvalstu ministriem) jāiesniedz Afganistānas valdībai visap-

tverošs plāns, kā kontrolēt narkotiku ražošanu Afganistānā, uzlabot pārvaldību un cīnīties pret korupciju.

Pilotprojekti legālo pretsāpju līdzekļu ražošanai būtu jāisteno ciešā uzraudzībā un sadarbībā ar ANO Narkotiku apkarošanas programmu.

**Afganistānas
civilās
sabiedrības
saites**

- *Afghan Civil Society Forum** (ACSF) – www.acsf.af
- *Afghan Independent Human Rights Commission** – www.aihrc.org.af
- *Afghan Independent Journalist Association/Committee for Protecting Afghan Journalists* – Mr. Samander – Samander2003@yahoo.com
- *Afghan NGO Coordination Bureau (ANCB)* – www.ancb.org
- *Afghan Women Educational Centre (AWEC)* – www.awec.info
- *Afghan Women's Network** (AWN) – www.afghanwomensnetwork.org
- *Afghanistan Organisation for Human Rights and Environmental Protection* – Mr. Hotaky – www.unep.org
- *Agency Coordinating Body for Afghanistan Relief** (ACBAR) – www.acbar.org
- *Civil Society Afghan National Development Strategy (CSANDS)* – CSANDS Group: <http://groups.yahoo.com/group/NDSAfg/>
- *Civil Society and Human Rights Network* – www.euromedrights.net
- *Counterpart International* –

www.counterpart.org

- *Foundation for Culture and Civil Society** (FCCS) – www.afghanfccs.org
- *Global Rights – Shaheen Rassoul* – shaheenr@globalrights.org
- *Human Rights Watch* – www.hrw.org
- *South West Afghanistan and Baluchistan association for Coordination (SWABAC) (HQ in Kandahar)* – swabac@yahoo.com
- *Tribal Liaison Office** (TLO) – www.tlo-afghanistan.org

* Organizācijas apkalpo reģionālās pārstāvniecības vai aptver lauku un pilsētu rajonus.

STARPPERSONĀLĀ UN STARPKULTŪRU SASKARSME, TRADĪCIJAS

Vispārīgs apraksts

Afgāņi parasti ir draudzīgi un viesmīlīgi, taču ilgā kara dēļ viņu dzīve ir pārpilna konfliktiem, un viņi var kļūt skarbi.

Viņu uztvere lielā mērā balstīta ticībā, ka Allāhs pārvalda visu un ka viss notiek saskaņā ar Allāha gribu. Šī ticība palīdz afgāņiem pārvarēt grūtības.

Afgāņiem pirmajā vietā ir lojalitāte pret savu ģimeni, radiem, klanu vai cilti. Viņu sociālie tikumi bieži vien ir strikti un nelokāmi; viņiem svarīga cieņas izrādīšana un tās saglabāšana, kā arī indivīda atbildība pienākuma priekšā.

Personīgajos strīdos afgāņiem vissvarīgāk ir saglabāt pašcieņu. Indivīda uzvedība ietekmē arī cieņu pret ģimeni.

**Paražas,
pieklājība,
sasveicināšanās**

Sasveicināšanās var atšķirties atkarībā no reģiona un etniskās grupas. Tomēr universāls sasveicināšanās veids visā Afganistānā ir arābu sasveicināšanās.

- Uz sveicienu *Assalaam alaikum* (Miers ir ar tevi) jāatbild ar *Walaikum assalaam* (Un miers ir arī ar tevi).

- Darī sveiciens: *Khubus ti?* (Kā iet?)

- Puštu sveiciens: *Sanga ye?* (Kā iet?)

- Oficiālos pasākumos pieņemts nosaukt uzrunājamās personas zinātnisko (akadēmisko) vai amata (profesionālo) titulu.

- Garīdznieku uzruna: *Mulla* ('zināšanu sniedzējs').

- Atbilstoša uzruna ir arī sociāli un ekonomiski aktīvām personām (piemēram, *Khan* (Hāns) nozīmē 'kungs').

- Atsevišķi cilvēki, uzrunājot citus, min tikai uzrunājamās personas titulu, piemēram, *Haji Khan*. Tomēr parasti titulus nosauc kopā ar vārdiem.

- Tos, kuri dodas svētceļojumā uz Meku, Saūda Arābijā, uzrunā: *Haji* (hādži) ('svētceļnieks').

- Draugi cits citu uzrunā vārdos vai iesaukās.

- Rokas spiedienu ir izplatīts sasveicināšanās veids starp vīriešiem, kuri vēlas izteiksmīgi sveicināt savus draugus. Tādā gadījumā, draudzīgi apskaujot, drīkst pat viegli uzsist pa muguru.

- Sievietes – draudzenes apkampjas un skūpstas cita citu, saskaroties ar vaigiem trīs reizes. Sievietēm atļauts spiest roku

citai sievietei.

- Sarokošanās jāveic tikai ar labo roku. Sasveicināšanās ar kreiso roku (vai mēģinājums to darīt) var tikt uzskatīta kā necieņas izrādīšana.

Sarunāšanās distance un žesti

- Vīrieši sarunu laikā bieži vien tur rokās lūgšanu krelles.
- Pretējā dzimuma pārstāvji savā starpā nesarunājas publiskās vietās.
- Lai pasauktu kādu personu ar žestu, saucējs pamāj ar plaukstu, kas, tāpat kā roka, vērsta uz leju.
- Lai lūgtu garīdznieku palīdzību, jatur abas rokas krūšu kurvja priekšā; plaukstām jābūt pavērstām tā, it kā turētu grāmatu.
- Sarunājoties jāievēro distance; pietuvošanās pārāk tuvu sarunas biedram var tikt iztulkota kā aizvainojums.

Maltītes

- Afgāņi parasti ietur maltīti, sēžot uz grīdas ap paklāju, uz kura ēdiens tiek servēts kopīgā šķīvī.
- Ēd tikai ar labās rokas pirkstiem vai neraudzētas maizes gabaliņu (*nan*).
- Daudzos reģionos atraugas tiek uzskatītas kā ēdiena labs novērtējums.
- Ģimene parasti ēd kopā. Ja maltītē piedalās ciemiņš – vīrietis, ģimenes sievietes ēd atsevišķi.

Starppersonālās attiecības

Afgāņu starppersonālās attiecības plaši aprakstītas *Pashtunwalli* – virknē nerakstītu likumu, kas attiecas uz puštuniem, bet ko ievēro arī gandrīz visi pārējie

afgāņi. Šie likumi pārsvarā ir saistīti ar goda un pašcieņas jautājumiem:

- *melmatia* – būt labam un devīgam saimniekam;
- *ghayrat* – aizstāvēt savu un ģimenes godu;
- *nanwati* – aizstāvēt sieviešu godu;
- *sabat* – būt lojālam;
- *badal* – atriekt asinis ar asinīm.

Likumu kodekss nosaka arī:

- piedot visus pāridarījumus, izņemot slepkavību, ja to lūdz sieviete, pāridarītāja ģimene, sajāds (pravieša pēctecis vīrietis) vai mulla;
- sodīt laulības pārkāpēju ar nāvi;
- saudzēt jebkuras personas dzīvību, kura patvērusies mošejā vai lūdz apžēlošanu kaujas laukā.

Ko drīkst un ko nedrīkst darīt

- Vīrietis **nedrīkst** sarokoties vai sarunāties publiskā vietā ar sievieti. Tajā pašā laikā vīrietis ar sievieti var sasveicināties, nevēršoties tieši pie viņas, bet uzrunājot visus klātesošos.
- **Nejautājiet** afgāņim, kurai etniskajai grupai viņš pieder.
- **Nejautājiet** afgāņu vīrietim: "Kā klājas tavai sievai?"
- **Nejautājiet** par afgāņu vīrieša meitām vai māsām.
- Kad tuvojaties vīrietim un sievietei (pārim), **neskatieties** uz sievieti.
- Afgāņi parasti sēž sakrustotām kājām, tomēr **izvairieties** no pēdu rādīšanas, kas

tiek uzskatīta par necieņas apliecinājumu.

- Nekad **neēdiet** ar kreiso roku; tā do-māta t. s. "netīrajiem darbiem".

- Kad vēlaties norādīt uz kādu personu vai priekšmetu, nekad **nerādiet** ar pirkstu, bet gan norādiet virzienu ar visu roku.

- **Nešņauciet** degunu sabiedrībā; tas nav pieņemams.

- Pirms fotografējat cilvēku, vienmēr **vai-cājiet** atļauju.

- Pirms lūgšanām (arī pirms ienākšanas mošejā), **jānovelk** apavi.

- Veicot meklēšanas pasākumus, jāat-ceras, ka afgāņu sievietes **drīkst meklēt tikai** karavīrs–sieviete. Pasakiet to skaidri afgāņu vīrietim.

- Misijā iesaistītie NBS karavīri **nedrīkst** pieņemt afgāņu lūgumus privātu (ne-oficiālu) darbību veikšanai. Tas var veidot nepareizu priekšstatu par kādas etniskās grupas pārākumu.

- Iespēju robežās **pārliecinieties**, ka jūsu tulks nāk no tās etniskās grupas (puštuniem, hazāriem, tadžikiem u. tml.), ar kuru jums būs jākomunicē.

- **Neapspriediet** reliģiju.

- **Nemirkšķiniet** vīrietim vai sievietei.

- **Neatskaņojiet** skaļi mūziku afgāņu lūgšanas laikā.

- **Neēdiet un nedzeriet** afgāņu klāt-būtnē ramadāna laikā.

- Nemusulmaņi **nedrīkst** ienākt mošejā, izņemot gadījumus, kad tos uzaicinājis imams.

- **Nefotografējiet** sievietes.

- **Nelietojiet** uz augšu paceltu īkšķi vai "OK" žestu.
 - **Nedzeriet** alkoholu un **neēdiet** kūgaļu afgāņu klātbūtnē.
-

Dāvanas

- Ja esat saņēmis dāvanu, dāviniet pretī. Dāvanas no jūsu valsts vai dzimtās pilsetas tiks augstu novērtētas, lai gan arī atklātnes šim nolūkam būs piemērotas.
 - Jūs nedrīkstat atteikties no tējas. Tēja ir drošs dzēriens, jo ūdens tās gatavošanai ir novārīts.
 - Neņemiet vietējo iedzīvotāju piedāvātās cigaretes. Eksplozējošas cigaretes tika plaši izmantotas pret padomju karaspēku.
-

Laika izjūta

- Afgāņiem, atšķirībā no eiropiešiem, ir cita laika izjūta. Nav nekas neparasts, ja afgāņi kavē norunāto tikšanās laiku.
 - Bieži vien termiņš kāda uzdevuma veikšanai netiek ievērots. Afgāņiem svarīgi, lai uzdevums vispār tiktu izpildīts.
-

Galvassegas, apģērbs, ārējais izskats

- Turbānus valkā pārsvarā puštuni un hazāri. Turbāni parasti ir pelēkā vai melnā krāsā. Baltas krāsas turbāni paredzēti tikai garīdzniekiem, svētceļniekiem un šeihiem (vadoņiem). Gaišākas krāsas turbānus valkā ziemeļos dzīvojošie afgāņi. Puštuni nēsā turbānu ar lenti, kas krit gar plecu.
- *Chitrali* vai *pakol* cepures pārsvarā ir populāras modžahedu kombatantu vidū, bet tās tiek valkātas arī citur

Afganistānā.

- Praktiski visi afgāņi nēsā *perahan tunban* – līdz ceļiem garu kreklu, kas uzvilīts virs maisveidīgām biksēm.

- Virs *perahan tunban* vīrieši mēdz nēsāt frakas vai vestes, sievietes – īsu virsjaku, garu mēteli vai lakatu. Ziemā vīrieši velk galvā plakanu vilnas cepuri, turbānu ar *kolah* – krāsā, kas atbilst viņu etniskajai piederībai, vai arī karakulādas cepuri.

- Kabulā daudzi vīrieši ir gludi skūti.

- *Taliban* režīma laikā sievietes parādījās sabiedrībā ļoti reti. Iznākot sabiedrībā, viņām virs drēbēm bija jāģērbj čadras (*chadiri*), kas viņas nosedza no galvas līdz kājām. Taču arī pēc *Taliban* režīma gāšanas daudzas sievietes joprojām valkā čadras.

- Lielākajās pilsētās (piemēram, Kabulā) vīriešu un sieviešu vidū aizvien vairāk sāk izplatīties rietumu stila apģērbs.

VALODAS UN ETNISKĀS GRUPAS

Ievads

Kā valsts, kuru no visām pusēm ietver sauszeme, Afganistāna vienmēr ir bijusi migrācijas krustcelēs. Tā rezultātā valsti apdzīvo vairākas dažādās valodās runājošas etniskās grupas: puštuni (38–44% no iedzīvotāju kopskaita), tadžiki (ap 25%), hazāri (ap 10%), uzbeki (6–8%), aimaki, turkmēņi, baluči un citas mazākas grupas. (Sk.: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/afghanistan_ethnoling_97.jpg)

Darī (Afganistānas farsi jeb persiešu valoda) un puštu ir Afganistānas oficiālās valodas. Visumā afgāņu etniskās grupas lieto vairāk nekā 70 valodas.

Etnisko grupu izvietojumu kartē var apskatīt šajā interneta lapā:

http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/world/2001/war_on_terror/key_maps/ethnic_groups.stm

Divi skatupunkti

- Etnisko grupu veido cilvēki, kuriem ir kopīgas kultūras saiknes – valoda, reliģija, morāle, tradīcijas un parašas, ekonomika un dzīvesveids.
- Vairākas etniskās grupas var runāt vienā valodā, piemēram, darī valoda ir kopīga daudzām valsts etniskajām grupām.

AFGANISTĀNAS VALODAS

Puštu	Puštu ir oficiālā Afganistānas valsts valoda. Puštu valodā runā arī Pakistānas ziemeļu daļā. Rakstos izmanto nedaudz modificētu arābu valodas alfabētu.
Darī	Darī vai Afganistānas persiešu valodā runā apmēram 43% iedzīvotāju. To bieži uzskata par uzņēmējdarbībā un tirdzniecībā lietotu valodu.
Tjurku valodas	Apmēram 11% Afganistānas iedzīvotāju runā tjurku valodās, galvenokārt uzbeku vai turkmēņu. Visvairāk šajās valodās runā tie afgāņi, kas dzīvo tuvu Turkmenistānas un Uzbekistānas robežai.
Vārdnīca	Īss pamatfrāžu un vārdu apkopojums ar to tulkojumiem ir dots šīs rokasgrāmatas pielikumā.

ETNISKĀS GRUPAS

PUŠTUNI

Definīcija	<p>Puštuni dzīvo Afganistānas dienvidu un austrumu daļā – valsts apdzīvotajā daļā (no Kabulas austrumos līdz pat Kandahārai un Zarandžai rietumos) pie Irānas robežas. Puštuni dzīvo arī Pakistānas rietumos.</p> <ul style="list-style-type: none">● Puštuni runā puštu valodā un pieder pie musulmaņu sunnītu grupas (skatīt nodaļu par islāmu, kurā ir sīkāka in-
-------------------	--

formācija par sunnītiem). Daudzi no puštuniem runā arī darī valodā.

- Apmēram 38% no Afganistānas iedzīvotājiem ir puštuni. Puštuni bija valdošā dinastija 200 gadu garumā.

Apmešanās vietas

Puštuni galvenokārt dzīvo cilšu veidotos ciematiņos. Vairāki no šiem ciematiem atrodas tuvu pilsētām. Ciemati veidoti galvenokārt ūdens tuvumā, ņemot vērā paš aizsargāšanās iespējas. Lielākajām, paplašinātajām ģimenēm (sk. "Radniecība") parasti pieder vislabākās un stratēģiski visnozīmīgākās zemes. Ģimenes saiknes nosaka grupas atrašanās vietu, kas ir saistīta ar valdošo cilti.

Klejojāji

Daži puštuni ir klejojāji, tie pārceļas uz dzīvi no vienas vietas uz otru, atkarībā no gadalaika un ganību iespējām. Tieši tāpat kā iepriekš minētie pastāvīgie ciemati, klejojāju puštunu apmešanās vieta ir atkarīga no to piederības dažādām ciltīm. Viņi būvē apmetnes no kazu ādām, ko balsta ar mietiem vai izliektām kārtīm.

Ekonomika un dzīvesveids

Puštuni nodarbojas ar graudkopību un lopkopību. Pats svarīgākais graudaugs ir kvieši, liela nozīme ir augļiem, riekstiem, dārzeņiem un opijam. Rūpniecība parasti ietver apavu ražošanu un galdniecību. Daži puštuni ir nelieli uzņēmēji un tirgotāji.

Radniecība

Pamata radniecīgā grupa puštuniem ir ciltis. Ģimenē radniecība tiek nodota dēliem no tēva puses.

- Lielākās ciltis iedalās klanos. Klanu parasti veido kādas ģimenes vīriešu dzimtas pēcteči. Klans ietver četras vai piecas paudzes, kas pēc rietumu standartiem tiek uzskatīta par paplašinātu ģimeni. Klanos cilvēki precas un veido ģimenes saiknes.
- Mazākā radniecības grupa ir saimniecība. Saimniecība ir galvenā ekonomiskā un sociālā vienība. Tās locekļi veido ciematus, atsevišķas saimniecību grupas vai klejotāju grupas.

Vietējā pārvaldība

Puštuni praktizē vietējo pārvaldību, kuras pamatā ir iedalījums ciltīs.

- Puštunu sabiedrībā valda pagodinājums (*nang*), tas nozīmē, ka ir ļoti neliels dalījums sociālajās klasēs un nav vienotas centralizētas pārvaldības.
- Nodokļi vai īre (*qualang*) vietējiem iedzīvotājiem piešķir statusu un sociālo klasi, daudzi no tiem ir zemes īpašnieki. *Qualang* nozīmē arī to, ka vietējā līmenī var būt "centralizēta" pārvaldība.

Valsts valdība

Kopumā ciematos pastāv uzskats, ka valsts valdība ir atbildīga par jaunu vīriešu iesaukšanu militārajā dienestā un par nodokļu iekasēšanu. Abos gadījumos kļaniem/ciltīm tiek atņemti līdzekļi. Tāpēc ciematu iedzīvotājiem ir neitrāla attieksme pret valdību, tie nelabprāt ar to sadarbojas.

Nozīmīgas paražas

Puštuni parasti tic un ievēro šādas paražas:

- *Purdah* – sabiedriskās vietās ir stingrs dzimumu nodalījums;
- *Chadori* – sievietes apsedz galvu un ķermeni;
- *Pashtunwalli* – tradīciju kopums, kas ietver asinsatriebību, viesu uzņemšanu, vājo aizsardzību, rūpes par nevarīgajiem, paražu, ka sievietes precas nevainīgas.

TADŽIKI

Definīcija

Apmēram 25% no Afganistānas iedzīvotājiem ir tadžiki.

- Tie apdzīvo lielu teritoriju, kas atrodas uz ziemeļiem un rietumiem no Kabulas (ši teritorija robežojas ar Tadžikistānas Republiku).

- Nelielas tadžiku grupas dzīvo ap Herātu Afganistānas rietumos.

Tadžiki ir arī bijušās Padomju Savienības Tadžikijas Republikas pamatiedzīvotāji.

Valodas un kultūra

Tadžiki pēc reliģiskās piederības ir musulmaņi sunnīti. Viņi runā tadžiku un darī valodā. Tiek uzskatīts, ka tadžiki ir seno persiešu pēcteči.

Ekonomika un dzīvesveids

Tadžiki, kas dzīvo pilsētas teritorijās, ir labi izglītoti un turīgi, un viņi veido Afganistānas sabiedrības eliti. Tāpat tiem ir arī liela ietekme tirdzniecībā.

- Tadžiki galvenokārt dzīvo līdzenumos ap Herātu, Purvanu un Kabalu. Viņi dzīvo arī pilsētās un nodarbojas ar tirdzniecību, ir kvalificēti amatnieki un lauksaimnieki. Šī grupa pieder pie vidusšķiras. Tā kā tadžiki dzīvi ciltis aizstājuši ar dzīvi pilsētās, viņiem ir stingra komūnas lojalitātes izjūta.

- Lauku apvidos tadžiki pelna iztiku, nodarbojoties ar lopkopību un zemkopību. Lielākie zemes īpašnieki parasti ir arī pilsētu vecākie.

Politika: Ziemeļu alianSES nozīme

Tadžiki ir otra lielākā etniskā grupa pēc puštuniem. Tadžiki ir arī puštunu lielākie sāncenši cīņā par varu un prestižu. Tadžiki šajā reģionā valdījuši tikai 14. gadsimtā un 9 mēnešu garu laiku posmu 1929. gadā.

Tadžikiem bija ļoti liela nozīme Ziemeļu alianSES cīņā pret talibu režīmu. Ziemeļu alianSES vadītājs Ahmadšs Šahs Masuds (*Ahmad Shah Masoud*) cēlies tieši no tadžiku fermeriem. Vispirms viņš cīnījās partizānu karā pret PSRS iebrucējiem, bet vēlāk pret talibu režīmu. Talibu atbalstītāji viņu nogalināja 2001. gada vasaras beigās.

HAZĀRI

Definīcija	Apmēram 19% no Afganistānas iedzīvotājiem ir hazāri. Hazāri pieder pie musulmaņiem šiītiem (sīkāka informācija par šiītiem iekļauta nodaļās par islāmu).
Grupas/ apmešanās vieta	Hazāri iedalās trijās grupās. To apmešanās vietas ir savstarpēji saistītas: <ul style="list-style-type: none">● Bāmjanas ziemeļi;● Čāhčarānas rietumi;● Kabulas austrumi;● Gaznī dienvidaustrumi. Hazāri šo teritoriju sauc par Hazāristānu jeb Hazāru valsti. Puštuniem paplašinoties, daudzi no Hazāristānas iedzīvotājiem tika izspiesti no savas zemes, un tagad tie dzīvo Kabulā un citās pilsētās.
Valoda	Hazāri runā hazāru valodā, kas ir farsi (Irānas valoda), mongoļu un turku valodas sajaukums.
Vajāšana religiskās piederības dēļ	<ul style="list-style-type: none">● Hazāri pieder pie musulmaņiem šiītiem, tāpēc daudzus gadus viņi bijuši apspiesti. Piemēram, 2001. gada janvārī talibi nogalināja 300 hazāru vīriešus. Šī masu slepkavība tika pastrādāta, jo talibiem bija aizdomas, ka hazāri sadarbojas ar Ziemeļu aliansi cīņā pret talibiem.● Hazāri saņem atbalstu no Irānas, kas ir izteikta šiītu musulmaņu valsts. Informācija par to, kā talibi ir apspieduši hazārus, atrodama šajā interneta lapā:

http://news.bbc.co.uk/hi/english/world/south_asia/newsid_1500000/1500682.stm

Hazāru izcelsme

Hazāru izcelsme ir ļoti interesanta. Daži pētnieki uzskata, ka hazāri ir 12.–13. gs. mongoļu karavadoņa Čingishana pēcteči un sekotāji, savukārt citi uzskata, ka hazāru tautai ir saikne ar 2000 gadu senu budistu civilizāciju. Tās centrs bijis Bāmjanā.

Informācija par hazāru saikni ar budistiem atrodama šajā interneta lapā:

<http://www.hazara.net/hazara/geography/Buddha/buddha.html>

Ekonomika un dzīvesveids

Hazāru pamatnodarbošanās ir lauksaimniecība un tirdzniecība. Svarīgākie kultūraugi ir kvieši, mieži un tabaka. Siltākās vietās audzē rīsus.

Hazāri audzē aitas, zirgus un kamieļus. To zirgi ir īpaši labi pielāgoti smagam darbam kalnos. Vilna, ko iegūst no hazāru audzētām aitām, tiek uzskatīta par vislabāko Afganistānā. Kamieļus audzē to ādas dēļ.

Sociālie grupējumi

Tieši tāpat kā puštuni, hazāri iedalīti ciltīs vai klanos. Hazāriem ir apmēram 15 klani. Noteiktam klanam piederšie locekļi parasti apdzīvo noteiktu ģeogrāfisku teritoriju. Vēsturiski klanu ir bijuši tik daudz, ka arī šodien bieži novērojama cīņa starp klaniem.

Ciltis/klani

Daižinjatu (*Daizinjat*) cilts klani apdzīvo Badskenas teritoriju, kas austrumos robežojas ar Herātu un Kušku. Kīlā dzīvo apmēram 1000 ģimenes. Daižinjatu ciltī ir apmēram 30 klani, no kuriem visievērojamākais ir Kaka klans.

Daikundī (*Daikundi*) veido apmēram piecas ciltis – *Dolat Beg, Roshan Beg, Heider Beg, Gawash* un *Barat*. Daikundī apdzīvo viszaļāko hazāru zemi, ko dēvē par Hazāristānas kašmiru. Pirms hazāriem šo zemi apdzīvojuši tadžiki.

Vietējā un centrālā pārvaldība

Tā kā hazāri ir Afganistānas reliģiskā un etniskā minoritāte, starp vietējām hazāru ciltīm un valsts centrālo valdību bijis nepārtraukts saspringums. Šis saspringums vairākkārt izraisījis sacelšanos pret centrālo valdību; visievērojamākā bijusi 20. gs. 80. gados.

UZBEKI

Definīcija

Uzbeki ir tjurku valodā runājoša etniskā grupa, kas veido apmēram 6–8% no Afganistānas iedzīvotājiem. Lielākā daļa no tiem ir musulmaņi sunnīti. Uzbeki ir arī kaimiņvalsts Uzbekistānas pamatiedzīvotāji.

Atrašanās vieta

Uzbeki apdzīvo zemes strēli, kas stiepjas gar Afganistānas ziemeļu robežu no Meimenas cauri Mazāri Šarifai līdz Kundūzai. Uzbeki apdzīvo Afganistānas ziemeļu daļu, kas robežojas ar Turkmenistānu un Uzbekistānu.

Sociālā struktūra

Afganistānā dzīvo uzbeki lauksaimnieki un uzbeki klejotāji. Lauksaimnieki un pilsētnieki galvenokārt ir uzņēmēji un tirgotāji. Klejotāji audzē aitas, kazas un liellopus.

Apmešanās vietas

Galvenās apmešanās vietas ir ciemati. Ciemati iedalās klejotāju ciematos un pastāvīgākos lauksaimnieku un tirgotāju ciematos. Ciematu iedzīvotāji ir saistīti ar radniecīgām saitēm.

- Klejotāju ciemati ir pārvietojami – mainoties gadalaikam, tos pārvieto uz citām ganībām.
- Lauksaimnieku ciemati ir koncentrētas, pastāvīgas apmešanās vietas. Tajos ēkas būvētas cieši viena pie otras. Lielākajai daļai ēku ir kopīgas sienas, un tās ar centrālo pagalmu veido vienotu, nožogotu teritoriju.

Uzbeku nozīme Afganistānā

Neskatoties uz to, ka uzbeki ir mazākā Afganistānas minoritāte, uzbekiem valsts izveidē bijusi liela nozīme. Vienu no visnozīmīgākajām, bet arī vispretrunīgākajām grupām, kas cīnījās pret talibu režīmu, vadīja uzbeku līderis Abduls Rašīds Dostums (*Abdur Rashid Dostum*).

- Abduls Rašīds Dostums agrāk sadarbojās ar valdību Kabulā, bet vēlāk vērsās pret to un 1992. gadā pievienojās modžahediem.
- Viņam joprojām ir nesaskaņas ar pašreizējo Afganistānas valdību.

AFGANISTĀNAS JAUNO LAIKU VĒSTURE

Hronoloģija (īsumā)

1747. g. – Afganistāna tiek apvienota, un par tās pirmo monarhu kļūst karalis Ahmads Šahs Durānī (*Ahmad Shah Durrani*).

1839.–1842. g. – Pimais afgāņu–angļu karš.

1878.–1880. g. – Otrais afgāņu–angļu karš.

1893. g. – noteikta Afganistānas austrumu robeža, iedalot Pakistānai daļu no puštunu teritorijas.

1919. g. 19. augusts – Ravalpindi līgums, ko paraksta Lielbritānija, atzīstot Afganistānas neatkarību. Karalis Amānulla Hāns (*Amanullah Khan*) – neatkarīgās Afganistānas pirmais karalis.

1971.–1972. g. – spēcīgs sausums.

1973. g. 17. jūlijs – karalis Muhammeds Zāhirs Šahs (*Muhammed Zahir Shah*) zaudē troni sava svaiņa Sardara Muhammeda Daūda (*Sardar Muhammed Daoud*) īstenotā apvērsuma rezultātā, un Afganistāna tiek pasludināta par republiku, likvidējot monarhiju. Sardars Muhammeds Daūds kļūst par Afganistānas pirmo prezidentu un premjerministru.

1978. g. 27.–28. aprīlis – marksistu nākšana pie varas. Nūr Muhammeds Tarakī (*Nur Muhammed Taraki*) kļūst par Revolucionārās Padomes prezidentu un jaunās Afganistānas Demokrātiskās Republikas premjerministru. Islāmistu

līderi nekavējoties uzsāk kontrrevolūciju.
1979. g. septembris – Hāzifulla Amīns (*Hafizullah Amin*) nogalina Nūr Muhammedu Tarakī.

1979. g. 24. decembris – PSRS ievēd karaspēku Kabulā un ieceļ Babraku Karmalu (*Babrak Karmal*) par valsts vadītāju.

1985. g. maijs – modžahedi uzsāk uzbrukumus Kabulai.

1988.g.–Ženēvasvienošanās,koparaksta PSRS, ASV, Pakistāna un Afganistāna. Modžahedi pārrunās nepiedalās.

1992. g. marts – krīt Muhammeda Nadžībullas (*Mohammed Najibullah*) režīms. Modžahedi ieņem Kabulu.

1992. g. augusts – šķelšanās modžahedu kustībā.

1993.g.marts – tiek panākta Islamabadas vienošanās Pakistānā, kas paredz varas sadalījumu starp galvenajām modžahedu frakcijām.

1994. g. – Pakistāna sāk atbalstīt *Taliban*, kā rezultātā *Taliban* gūst militārus panākumus.

1996. g. septembris – *Taliban* ieņem Kabulu.

1996. g. oktobris – izveidota Ziemeļu alianse.

1997. g. maijs – Pakistāna atzīst *Taliban* par Afganistānas likumīgo valdību. Saūda Arābija un Apvienotie Arābu Emirāti to neatzīst.

1998. g. augusts – *Taliban* ieņem Ziemeļu alianses štābu Mazāri Šarīfā.

1998. g. augusts – ASV palaiž spārnotās raķetes pret teroristu bāzēm.

2001. g. aprīlis – Ahmads Šahs Masuds uzrunā Francijas un Eiropas Savienības parlamentus.

2001. g. 9. septembris – Afganistānā noslepkavots Ahmads Šahs Masuds.

2001. g. septembris – ANO pieprasa *Taliban* izdot teroristu Osamu bin Ladenu.

2001. g. 22. decembris – talibu režīma gāšana. Jaunas valdības izveidošana Hamīda Karzaji (*Hamid Karzai*) vadībā.

Vardarbīga varas gāšana

Kopš 1900. gada vienpadsmit monarhi un valsts vadītāji gāzti vardarbīgā ceļā: 1919. g. – slepkavība, 1929. g. – atteikšanās no troņa, 1933. g. – slepkavība, 1973. g. – gāšana, 1978. g. – sodīšana ar nāvi, 1979. g. – slepkavība, 1987. g. – atceļšana, 1992. g. – gāšana un vēlāk pakāršana, 1996. g. – gāšana un 2001. g. – gāšana.

Pirmskomunistu periods

Ilgākais Afganistānas stabilitātes periods bijis no 1933. līdz 1973. gadam, kad valsti pārvaldīja karalis Zahīrs Šahs. Tomēr 1973. gadā Zahīra Šaha svainis Sardars Muhammeds Daūds īstenoja apvērsumu bez asins izliešanas un pasludināja Afganistānu par republiku. Prezidents Daūds un viņa ģimene tika noslepkavoti 1978. gadā Lielās (*Saur*) revolūcijas laikā.

Komunistu uzvara

1978. gadā Lielās revolūcijas laikā Afganistānas komunistiskā partija Nūr Muhammeda Tarakī vadībā gāza republikas valdību. Šī komunistu partija, kuras oficiālais nosaukums bija Afganistānas Tautas demokrātiskā partija, uzsāka zemes pārdalīšanu, cilvēku izglītošanu un atdalīja valsts pārvaldi no reliģijas. Partija sadalījās tās daudzfrakciju dēļ, zaudēja varu, kas 1979. gadā deva iespēju padomju karaspēkam iebrukt valstī. Valstī tika ievesti 80 000 PSRS karavīru. Nūr Muhammeda Tarakī vietā nāca padomju ieliktenis Babraks Karmals. Tobrīd islāma ciltis un klani veidoja brīvu aliansi, ko nosauca par modžahediem. Šī alianse cīnījās gan pret padomju armiju, gan arī pret komunistiem.

Padomju laiki/ modžahedu kustība

Afganistānas okupācijas laikā, kas ilga 10 gadus, no valsts aizbrauca apmēram 5 miljoni afgāņu, bet apmēram 1,5 miljoni tika nogalināti.

Šajā laikā modžahedi kļuva pazīstami kā grupa, kas sīvi cīnījās pret padomju armiju. Modžahedu vienības cīņā pret PSRS armiju un ielikteņu valdību atbalstīja gan Rietumvalstis, gan citas musulmaņu valstis.

Padomju spēki 1987. gadā izmēģināja arī samierināšanās politiku, bet modžahedu alianse, kuru veidoja septiņi grupējumi, atteicās ievērot pamieru un uzsākt sarunas ar padomju ielikteņu valdību.

**Padomju
laiki/Jaunā
konstitūcija**

Jauno konstitūciju pieņēma 1987. gada jūlijā, kas ļāva veidot ne tikai komunistu partiju, bet arī citas politiskās partijas. Afganistānas komunistiskā partija izteica gatavību dalīt valsts varu ar opozīcijā esošajām grupām. Afganistānas Tautas Demokrātiskā Republika kļuva par Afganistānas Republiku.

**Padomju
karaspēka
atkāpšanās**

Padomju karaspēks tika izvests 1989. gadā, zaudējot karā ap 15 000 kritušo karavīru. Pie varas palika prezidents Muhameds Nadžibulla. Tomēr pilsoņu karš turpinājās, jo modžahedi cīnījās tieši pret prezidenta Muhammeda Nadžibullas varu.

**Modžahedu
valdīšanas
laiks, jauna
valdība**

PSRS aiziešana no Afganistānas tika uzskatīta par ASV ideoloģisku uzvaru. ASV atbalstīja modžahedus kā pretspēku PSRS ietekmei reģionā, kas atrodas netālu no naftas bagātā Persijas līča. Pēc PSRS aiziešanas ASV un tās sabiedrotie zaudēja interesi par Afganistānu un maz darīja, lai palīdzētu atjaunot kara izpostīto zemi. PSRS turpināja atbalstīt Nadžibullas režīmu, līdz tas krita 1992. gadā. Aizejot padomju karaspēkam, Nadžibullas režīms zaudēja spēju pretoties partizāniem. Ar cilšu līderu starpniecību tika veikti neskaitāmi centieni iesaistīt modžahedus centrālajā valdībā. Visbeidzot par valsts prezidentu tika ievēlēts Burhānetdīns Rabānī (*Burhanuddin Rabbani*). 1992.

gadā ratificēja Pešavaras līgumu, prezidenta Nadžibullas vietā nāca uz islāma pamatiem veidota valdība.

Jauni likumi Afganistānas sabiedrībā

Valsts pārvalde jaunajā valdībā tika uzticēta septiņām islāma modžahedu grupām.

Šī koalīcijas valdība aizliedza lietot alkoholu un spēlēt azartspēles, pieprasīja sievietēm valkāt apsegu un atsevišķi nodalīja sievietes un vīriešus izglītības iestādēs.

Daudzfrakciju valdība

Neskatoties uz to, ka katrai frakcijai bija sava vieta valdībā, cīņa starp vairākām modžahedu frakcijām turpinājās.

Alianses dalībnieku starpā izcēlās pilsoņu karš. Visnopietnākais konflikts izveidojās starp puštunu premjerministru Gulbudinu Hekmatjaru (*Gulbuddin Hekmaty*) un tadžiku prezidentu Burhānetdīnu Rabānī, kurš sadarbojās ar aizsardzības ministru Ahmadu Šahu Masudu.

Puštunu reliģiskā grupa – talibi ieguva Pakistānas atbalstu.

Komunistu režīmam sistemātiski iznīcinot afgāņu intelektuāļus un eliti, radās bīstams varas vakuums. Rezultātā, turpinoties cīņām šoreiz jau starp dažādām modžahedu frakcijām, valsti savā starpā sadalīja dažādu militāru grupējumu vadoņi. Kā atbilde postpadomju haosam un korupcijai radās kustība *Taliban*. Vislielākās dažādu grupējumu cīņas notika 1994. gadā Ka-

bulā, kad bojā gāja ap 10 000 cilvēku. Izmantojot Afganistānā valdošo haosu, daži reģionālie karavadoņi (ieskaitot fundamentālistus, kuri tika apmācīti bēgļu nometnēs Pakistānas rietumos), Pakistānas slepenais dienests, vietējā narkomafija un arābu ekstrēmistu grupas apvienoja spēkus un palīdzēja radīt *Taliban* režīmu. Pakistānas, Saūda Arābijas un citu stratēģisko sabiedroto atbalstīta, *Taliban* kustība sasniedza savu varenumu 1996. gadā un spēja ieņemt ap 90% Afganistānas teritorijas. Vienīgi Afganistānas Ziemeļu alianses atbalsta punkti Penžīras ielejā valsts ZA palika ārpus *Taliban* kontrolētās teritorijas. *Taliban* ieviesa šariāta likumus un deva patvērumu ar terorismu saistītām personām un organizācijām. Pats pazīstamākais no tiem bija Osama bin Ladens un viņa vadītā *Al Qaida* kustība, kuras mērķis bija cīnīties pret amerikāņiem.

TALIBI

TALIBI PIE VARAS

Pirmie soļi

1994. gada septembrī talibi (kas tulkojumā no persiešu valodas nozīmē 'audzēkņi'), bijušo musulmaņu garīgā semināra audzēkņu "armija", piedalījās pilsoņu karā. 1995. gadā talibi iekaroja Herātu un uzsāka virzišanos uz galvaspilsētu

Kabulu.

1995. gadā talibi guva daudzas uzvaras, jo īpaši valsts dienvidos. Talibus labprāt pieņēma vietējie afgāņi, kas bija noguruši no ilgajiem modžahedu nestabilitātes, nekārtības un korupcijas varas gadiem.

Galvaspilsētas okupācija

Līdz 1996. gada rudenim talibi bija pazdinuši no valsts galvaspilsētas prezidentu Burhanetdinu Rabānī, ieņēmuši galvaspilsētu un izpildījuši nāvessodu Muhammedam Nadžibullam. 1997. gada maijā pēc neilgas sadarbības ar opozīcijas spēkiem atsākās vardarbīgs pilsoņu karš. Cīņas turpinājās starp talibiem un Apvienoto Nacionālo islāma fronti (Ziemeļu aliansi), kas sastāvēja no modžahedu grupām.

Afganistāna sadalīta/Talibu režīms

Talibi kontrolēja 85–90% Afganistānas teritorijas. Šajā interneta lapā atrodama informācija par problēmām, ar kādām saskārās talibi, apvienojot valsti:
<http://europe.cnn.com/SPECIALS/2001/trade.center/afghan.civil.html>

Vienotā fronte/Ziemeļu alianse

Ziemeļu alianse kontrolēja 10–15% valsts teritorijas. 2001. gada novembra beigās alianse pēc Kabulas iekarošanas paplašināja savas kontrolētās teritorijas. Alianse stingri iebilda pret talibu ekstrēmismu un reliģijas filozofiju, kā arī pretojās puštuniem, kas pārvaldīja šo valsti. Plašāka informācija atrodama:
<http://europe.cnn.com/SPECIALS/2001/>

trade.center/afghan.civil.html
Grupu un partiju saraksts, kas pretojās talibu režīmam, atrodams:
<http://www.afghan-web.com/politics/parties.html>
Alianses spēku attēli atrodami:
<http://www.afghan-web.com/ciriello/alliance/>

TALIBI – KAS VIŅI TĀDI IR?

Izglītība un apmācība

Talibi bija gados jauni afgāņi, no kuriem daudzi mācījušies Pakistānas reliģiskajās skolās. Šīs skolas:

- uzsvēra, ka balstās uz Korānu, bet daudzās no tām saviem audzēkņiem vienlaicīgi pasniedza arī militāro apmācību un kareivīgu islāmu;
- izveidoja talibu islāma interpretāciju un Afganistānas sociālās un politiskās restrukturizēšanas metodi (šos afgāņu reliģiskos audzēkņus apmācīja arī Pakistānas un Saūda Arābijas izlūkdienests).

Ņemot vērā talibu skaidro orientāciju uz islāmu, viņus uzskatīja par grupu, kas var izveidot godīgu, nekorumpētu Afganistānas sabiedrību un kas spēj cīnīties ar modžahedu daudzfrakciju sistēmu un korupciju, kas pēc padomju karaspēka aiziešanas Afganistānu bija novedusi līdz pilsoņu karam.

Uzskati

Talibi savos uzskatos bija ļoti provinciāli un atpalikuši. Pēc viņu domām, pasaule aiz Afganistānas robežām ir netīra un korumpēta.

Talibiem bija ciešas saiknes ar Osamu bin Ladenu, kurš, pēc viņu domām, sekoja tādiem pašiem reliģiskiem principiem, kādiem ticēja šī grupa. Talibu attiecības ar Osamu bin Ladenu kļuva ciešākas pēc talibu vadoņa Mullas Omāra (*Mullah Oma*) laulībām ar vienu no bin Ladena meitām.

Talibu režīms

Talibi:

- pieprasīja, lai sievietes pilnībā sevi apsedz un sabiedrībā parādās vienīgi vīrieša klātbūtnē;
- aizliedza jebkādu sieviešu izglītību;
- aizliedza sievietēm strādāt;
- aizliedza sievietēm valkāt baltas zeķes;
- pieprasīja, lai vīrieši audzē bārdu;
- aizliedza nacionālo afgāņu sporta veidu buzkaši (*buzkashi*);
- valsti nosauca par Afganistānas Islāma Emirātiem;
- lai palielinātu sava fundamentālistu karspēka skaitlisko sastāvu, afgāņu vīriešiem ieviesa obligāto karadienestu. Valsts likumi balstījās uz šariāta likumiem – islāma reliģisko likumu interpretāciju, kas paredz ļoti stingrus sodus, piemēram, nāves sodu un nomētāšanu ar akmeņiem par afgāņu tautai noteikto stingro likumu pārkāpumiem.

TALIBU ATTIECĪBAS AR KAIMIŅVALSTĪM

Irāna

Talibu kontrolētajās Afganistānas un Irānas attiecībās vienmēr bijis sasprindzums. Irānu sakaitināja tās diplomātu un žurnālistu noslepkavošana Mazāri Šarifā. Kā atbildi talibiem Irāna pie Afganistānas robežas sapulcināja 70 000 karavīru armiju, lai veiktu it kā militārās apmācības. Tomēr cīņa abu valstu starpā nenotika.

- Irāņu tauta uzskata, ka tai ir radnieciskas saiknes ar Afganistānas hazāriem, kurus talibi apsūdzēja un slepkavoja.

- Irānu satrauca talibu fundamentālisma ārkārtējais primitīvisms un barbarisms. Irāna, visticamāk, bija ļoti apmierināta ar talibu režīma gāšanu.

Pakistāna

Talibus atbalstīja dažas reliģiskas grupas Pakistānā, kā arī daži Pakistānā dzīvojoši Afganistānas bēgļi, īpaši tie, kas dzīvoja netālu no Pakistānas un Afganistānas robežas un bija saņēmuši naidīgi noskaņoto grupējumu apmācību.

Talibu fundamentālismu atbalstīja arī dažas grupas Pakistānā.

Neskatoties uz to, ka Pakistānas valdība atbalstīja ASV centienus iznīdēt Osamu bin Ladenu un viņa vadīto teroristu tīklu, kura mītnes vieta bija Afganistāna, tā vēl ilgi uzskatīja, ka talibi ir likumīgie Afganistānas vadītāji, arī pēc tam, kad pasaule jau bija pasludināja talibu valdību par nelikumīgu.

Citas valstis

Tadžikistāna, Uzbekistāna un Turkmenistāna bija nobažījušās par talibu režīmu, jo īpaši – par to islāma fundamentālismu. Visas šīs valstis kā bijušās PSRS teritorijas centās nodibināt demokrātiju. Tās uzskatīja talibu un tā islāma fundamentālisma nākšanu pie varas par apdraudējumu pašu centieniem virzībā uz demokrātiju un suverenitāti.

No otras puses, Afganistānā dzīvoja šo valstu minoritātes, un tāpēc bija ļoti uzmanīgas, sniedzot atbalstu pasaulei cīņā pret talibu režīmu.

AFGANISTĀNA PĒC 2001. GADA 11. SEPTEMBRA

**2001. gada
11. septembra
notikumi
izvērsa plašumā
ASV un tās
sabiedroto karu
pret terorismu**

2001. gada 11. septembra notikumu iespaidā ASV un koalīcijas valstis uzsāka aktīvu cīņu pret starptautisko terorismu, jo īpaši pret Osama bin Ladenu vadītajām teroristu grupām. Tieši viņš bija izplānojis teroristu uzbrukumus Pasaules tirdzniecības centram un Pentagonam. Osama bin Ladens iekļauts FIB 10 pasaulē meklētāko noziedznieku sarakstā. Par informāciju, kas varētu palīdzēt arestēt šo personu, solīts 5 miljoni ASV dolāru.

Pēc 2001. gada 11. septembra notikumiem ASV pieprasīja talibu vadītajai Afganistānas valdībai izdot Osamu bin Ladenu kā starptautisko teroristu.

Tā kā talibi atteicās izdot Osamu bin Ladenu, koalīcijas spēki ASV vadībā pēc sešām nedēļām iebruka Afganistānā un 2001. gada 17. novembrī gāza talibu varu.

Daudzi talibi paslēpās tuvējos kalnos, bet daudzi aizbēga pāri robežai uz kaimiņu valsti Pakistānu. Osama bin Ladens vēl joprojām slēpjas, un viņa atrašanās vieta nav zināma. Koalīcijas spēki meklē gan Osamu bin Ladenu, gan citus teroristus.

**Jaunas
Afganistānas
valdības
plānošana**

2001. gada beigās afgāņu opozīcija tikās Bonnā, kur vienojās par jaunas valdības izveidošanu. Tika izveidota juristu komisija, kuras uzdevums bija atjaunot valsts tiesu sistēmu saskaņā ar islāma pamatprincipiem, starptautiskajiem

standartiem, tiesiskumu un Afganistānas juridiskajām tradīcijām.

JAUNĀ VALDĪBA

Afganistānas pagaidu valdība	Afganistānas pagaidu valdība tika izveidota 2001. gada 22. decembrī. Par tās vadītāju iecēla Hamīdu Karzajī.
Starptautiskais ieguldījums	2002. gada janvārī sešdesmit valstis un finanšu organizācijas Starptautiskajā ziedotāju konferencē, kas notika Tokijā, atbalstot jauno Afganistānas valdību, apņēmas līdz 2006. gadam valsts atjaunošanā ieguldīt 4,5 miljardus ASV dolāru.
Afganistānas islāma valsts pārejas periodā	Afganistānas pagaidu valdība 2002. gada jūnijā sasauca Lielo asambleju (<i>loya jirga</i>). Šī asambleja par Afganistānas Islāma valsts pārejas perioda prezidentu uz diviem gadiem ievēlēja Hamīdu Karzajī. Pārejas periodā Afganistānai: <ul style="list-style-type: none">● 18 mēnešu laikā bija jāsaprotas Lieļajai asamblejai, kurā bija jāpieņem Afganistānas konstitūcija;● 24 mēnešu laikā jāsaprotas valsts mēroga vēlēšanām. 2002. gada decembrī Afganistāna atzīma talibu režīma gāšanas gadadienu.

Frakciju daudzveidība turpinās

Frakciju daudzveidība vēl joprojām Afganistānas valdībā ir smags jautājums. Īstu apvienošanās neizdodas panākt nesaskaņu dēļ, kas rodas starp etniski dominējošiem puštuniem, no kuriem bija cēlušies arī talibi, un tādām ziemeļu Afganistānā dzīvojošām mazākuma ciltīm kā uzbeki un tadžiki.

Problēmu saasina arī peponi, kas mēģina rast piekļuvi pie naftas rezervēm.

Pārējās valstis vēl joprojām baidās no talibu attīstītā reliģiskā fundamentālisma un biežajiem cilvēku tiesību pārkāpumiem šodienas Afganistānā.

Arī opija tirdzniecība Afganistānā veicina daudzfrakciju valdības problēmu.

Vēlēšanas

Arī Afganistānas politiskās partijas nav stabilas. Hamīda Karzajī vadītā valdība ir politisko partiju un etnisko grupu līderu koalīcija. Vairāki valsts līderi plāno, sāk veidot vai jau izveidojuši jaunas politiskās grupas un partijas. Tomēr Bonnas process, kas formāli tika uzsākts 2001. gadā pēc *Taliban* gāšanas, ir veiksmīgi pabeigts, ko rāda parlamentārās vēlēšanas 2005. gada septembrī. Neraugoties uz drūmiem paredzējumiem, šīs vēlēšanas, tāpat kā prezidenta vēlēšanas 2004. gadā, notika relatīvi drošā un miermīlīgā formā, daļēji pateicoties *ISAF* sniegtajam atbalstam Afganistānas valdībai. Līdz ar to politiskais plurālisms ir dzinis saknes visā Afganistānā, un ievēlētais parlaments ir ķēries pie darba.

Valsts atjaunošana

Hamīda Karzajī valdība pakāpeniski paplašina savu ietekmi visā valstī, un tai ir izdevies iesaistīt politiskajā procesā daudzus reģionālos nekārtību izraisītājus, bijušos nemierniekus.

Ar starptautisko organizāciju un atsevišķu donorvalstu palīdzību Afganistānā tiek veidotas institūcijas.

ISAF un deviņas Provinču atjaunošanas vienības izvietotas valsts rietumu daļā un tiek uzskatītas par neaizvietojamu partneri drošības un stabilitātes nodrošināšanā 13 provincēs. *ISAF* spēki pilda ne tikai galveno misiju, bet piedalās arī atjaunošanas darbos, bijušās milicijas atbrūnošanā, smago ieroču izvietojšanas organizēšanā un uzticības vairošanas pasākumos.

2006. gadā Londonā notika augsta līmeņa Afganistānai veltīta starptautiska konference, kurā piedalījās vairāk nekā 60 delegāciju, arī *NATO*. Tā formāli ievadīja jaunu sadarbības fāzi starp Afganistānu un starptautisko sabiedrību. Parādot ilgstošo starptautisko apņemšanos palīdzēt Afganistānai, tika piešķirti papildu 10,5 miljardi ASV dolāru. Londonas konference pasludināja ambiciozu plānu "*Afghanistan Compact*" – kopīgiem spēkiem nodrošināt ilgstošu mieru un stabilitāti.

Nav tiesa, ka Afganistānas valdībai nebūtu izdevies neko paveikt pēc talibu patriekšanas. Top izglītības un veselības aprūpes sistēma, ir izdevies nodrošināt

stabilitāti valsts ziemeļos un rietumos. Kabulā ir vērojama strauja cilvēku pieplūde un saimnieciskās attīstības pieaugums – galvaspilsētas iedzīvotāji prot novērtēt *ISAF* klātbūtni un aktīvi to arī atbalsta (*"The Economist"*). Taču talību galvenais spēks ir Afganistānas vājā valdība. Zemē, kuru jau trešo gadu desmitu plosa karadarbība, kurā ir smagas sociālās problēmas, analfabētisms un korupcija, izveidot efektīvu valdību ir grūti.

Aizejot talibiem, valsts vara faktiski nonāca cilšu un klanu vadoņu rokās, kas savus ienākumus gūst no opija magoņu audzēšanas un pārdošanas. Šis ienākumu avots Afganistānā dominē ne tikai lauku reģionos. Tam ir izveidojies slepens lobijs Hamīda Karzajī valdībā. Valsts struktūrās iefiltrējies narkobizness visvairāk grauj un apdraud valsts atjaunošanu. Talību neizsīkstošais finansējums, spēks un ietekme slēpjas tieši narkobiznesā. Tāpēc *ISAF* misija nav paveicama tikai ar militāriem līdzekļiem. Iegūstot iedzīvotāju simpātijas, jāattīsta arī valsts struktūra un saimnieciskā dzīve, kas daudz veiksmīgāk nekā militārā ofensīva satricinātu talību pamatus. Ekonomiskās situācijas normalizācija Afganistānā ir talību Ahilleja papēdis. Bet, kamēr valstī valda nabadzība, bezdarbs un nedrošība, talibiem par mazu samaksu netrūkst algādžu.

ISLĀMA GALVENĀS IDEJAS

Ievads

Lielākā daļa Afganistānas un apkārtējo valstu iedzīvotāji ir musulmaņi – islāma piekritēji. Talibi un Osama bin Ladens tic islāma radikālajai formai. Šajā nodaļā iegūsi informāciju par islāmu, tā galvenajām idejām, ar to saistītām parāzām un tradīcijām.

Islāma definīcija

Islāms arābu valodā nozīmē 'padevība Dieva gribai'. Vārdam *islam* ir līdzīga sakne kā vārdam *salaam*, kas nozīmē 'miers'. Musulmaņi bieži sveicina viens otru, sakot *salaam*, līdzīgi kā ebreji saka *shalom*. Abiem šiem vārdiem saknē ir trīs vienādi burti – s-l-m.

Teologu diskusijas par dažādiem islāma aspektiem atrodamas: <http://media.isnet.org/off/Islam/basics/index.html>

Allāhs

Islāma ticība nav nosaukta personas vārdā, kā tas ir kristietībā (Jēzus Kristus), budismā (Buda) vai konfucianismā (Konfūcijs). Islāma centrālā figūra vienmēr ir Dievs (Allāhs).

Islāma mācības pamatā ir pakļaušanās Allāham (arābu valodā 'Dievs') un dzīve saskaņā ar Tā likumiem.

Priekšraksts

- Galvenā patiesība, ko islāms atklāj cilvēcei, ir tā, ka Allāhs ir vienīgā dievišķā būtne šajā pasaulē, tāpēc visiem cilvē-

kiem Tam jāpakļaujas.

- Angļu valodā Allāham ir 99 dažādi apzīmējumi – piemēram, *The Gracious, The Merciful, The Beneficent, The Creator, The All-Knowing, The All-Wise, The Lord of the Universe, The First, The Last* u. c. Neatkarīgi no tā, pie kādas islāma grupas cilvēks pieder, viņš tic šai patiesībai.

ARĀBI UN ISLĀMS

Musulmaņi

Ko nozīmē vārds “musulmaņi”? Musulmanis pakļaujas Allāha gribai neatkarīgi no rases, tautības un etniskās izcelsmes. Musulmaņiem padevīgi jāpakļaujas Allāha gribai un jādzīvo saskaņā ar Tā vēstījumiem.

- Musulmaņi pielūdz vienīgi Allāhu, un tie nedrīkst pielūgt nevienu citu dievu. Musulmaņi uzskata, ka Allāhs ir gan kristiešu, gan ebreju, gan musulmaņu, gan budistu, gan arī ateistu Dievs.

- Musulmaņi atklāti atzīstas ticībā Allāham, mutiski atkārtojot islāma moto “*Laa Elaaha illallaah*”, kas nozīmē “Allāhs ir vienīgais Dievs”.

Arābu valodas nozīme islāma ticībā

Afganistānas iedzīvotāji runā vairākās valodās, taču islāma pamata valoda ir arābu valoda. Arābu valoda tiek izmantota arī musulmaņu reliģiskajos rituālos un dievkalpojumos (vēsturiski islāms radies arābu valstī – Saūda Arābijā).

- Islāma lūgšanas, vārdi un svētība izteikta arābu valodā, tieši tāpat kā svētā

islāma grāmata Korāns sarakstīta arābu valodā.

- Kopīgā islāma valoda – arābu valoda – ir tā, kas vieno visus musulmaņus.

Arābi un musulmaņi, kas nav arābi

Islāma ticībā ļoti būtiska loma ir arābu valodai. Tāpēc daudzi uzskata, ka musulmaņi ir arābi, bet tā tas nav. Apmēram 80% musulmaņu nav arābi:

- Indonēzijā ir vairāk musulmaņu nekā arābu Tuvajos Austrumos.

- Musulmaņu ticība izplatīta arī Turcijā, Pakistānā, Uzbekistānā un citās Centrālās Āzijas valstīs, kas ir bijušās Padomju Savienības republikas.

- Arī Ķīnā dzīvo liels skaits musulmaņu.

- Eiropā lielākās musulmaņu kopienas sastopamas Albānijā, Bulgārijā, Bosnijā un Maķedonijā. Tāpat arī citviet Eiropā, jo īpaši Lielbritānijā, Francijā un Vācijā, kur sastopamas musulmaņu ieceļotāju kopienas no Āfrikas, Turcijas un Āzijas.

- Pēdējo gadu laikā musulmaņu skaits palielinājies Amerikā imigrācijas un pievēršanās islāma ticībai dēļ. Piemēram, Surinamā (Dienvidamerikā) 20% iedzīvotāju ir musulmaņi. Pašlaik gan Ziemeļamerikā, gan Dienvidamerikā dzīvo apmēram 5 miljoni musulmaņu.

MUHAMEDS

Nozīme

“Muhameds ir Dieva vēstnesis un pēdējais no praviešiem.” (Korāns 33:40)
Šis citāts parāda Muhameda vietu islāma ticībā un pasaules reliģijā. Musulmaņi tic, ka Muhameds ir Dieva pravietis un viņa vēsts ir islāms. Muhameda no Dieva saņemtā atklāsme atainota Korānā.

Muhameds un citas reliģijas

Citu reliģiju izpratnē:

- Muhameds ir pēdējais Dieva vēstnesis.
 - Muhameda vēsts attiecas uz visu cilvēci neatkarīgi no reliģijas vai ticības.
 - Muhameds ir Mozus, Jēkaba, Īzaka, Ābrahāma un Jēzus pēctecis.
- Muhameds ir vienīgais pravietis starp citiem praviešiem un vēstnešiem.
- Viņš no jauna izskaidroja un izdarīja labojumus Allāha vēstī, un sniedza cilvēcei Allāha patiesos vārdus. Musulmaņi uzskata, ka viņš zināmā mērā “attīrīja” šo vēsti.
 - Musulmaņi nepielūdz Muhamedu, kā arī nav piedēvējuši Tam nekādas pārcilvēciskas īpašības.

Muhameds, viņa aicinājums

Muhameds dzimis Mekā, Saūda Arābijā, mūsu ēras 570. gadā. Muhameda vecāki nomira ļoti agri, un zēnu uzaudzināja viņa onkulis.

Muhameds bija godprātīgs un sirsnīgs, tāpēc viņu bieži lūdza izšķirt strīdus. Viņš bija mierīgs, apcerīgs un arī ļoti reliģiozs. Viņš bieži mēdza meditēt kādā alā ne-

tālu no Mekas.

40 gadu vecumā vienā no vientulības un meditēšanas brīžiem Muhameds saņēma pirmo vēsti no Allāha, ko Tam atnesa eņģelis Gabriels. Divdesmit gadu laikā saņemtās atklāsmes vēlāk pierakstītas Korānā.

Islāma izplatīšanās

Kad Muhameds un neliela sekotāju grupiņa centās atklāt pasaulei Allāha vēstījumus, ļaudis viņu sāka vajāt.

- Vajāšana kļuva tik nepanesama, ka m. ē. 622. gadā Muhameds un viņa sekotāji emigrēja no Mekas. Viņi devās 260 jūdzes uz ziemeļiem līdz Medinai.

- Šis notikums pazīstams ar nosaukumu *hijra* ('migrācija'), un tas uzskatāms par musulmaņu kalendāra sākumu.

- Dažus gadus vēlāk Muhameds un viņa sekotāji atgriezās Mekā, izlīga ar saviem ienaidniekiem un izveidoja islāmu.

- Muhameds mira 63 gadu vecumā. Vēl pirms viņa nāves lielākā daļa Arābijas iedzīvotāju bija kļuvuši par musulmaņiem. Gadsimtu pēc Muhameda nāves islāms bija izpleties līdz Spānijas teritorijai rietumos un Ķīnai – Tālajos Austrumos.

PIECI ISLĀMA PĪLĀRI

Ievads

Islāma pamatā ir pieci principi, tie uzskatāmi arī par islāma stūrakmeņiem.

Plašāka informācija atrodama:

<http://www.usc.edu/dept/MSA/fundamentals/pillars/>

Ticības apliecinājums

Arābu valodā apliecinājumu sauc par *ash-Shahaadah*.

Tas ir: "*Ar šo es apliecinu, ka vienīgais, ko šajā pasaulē ir vērts pielūgt, ir Allāhs, un es ticu, ka Muhameds ir viņa vēstnesis zemes virsū.*"

Visi musulmaņi pieņem un atkārto šo ticības apliecinājumu.

Lūgšana

Arābu valodā lūgšanu sauc par *as-Salaat*. Visiem pieaugušiem musulmaņiem ir jāskaita Allāham veltītas lūgšanas piecas reizes dienā noteiktā laikā.

- Tā ir rituāla lūgšana. Musulmaņi saka īpašas lūgšanas, kuru laikā koordinē savas roku un kāju kustības. Lūgšanas nobeigumā noliecas pie zemes, atspiežoties pret to ar rokām, tādējādi parādot pilnīgu pazemību un uzticēšanos Allāham.

- *As-Salaat* rituālu musulmaņi parasti izpilda, pagriezušies ar seju pret Meku.

Ziedojumi

Arābu valodā ziedojumus sauc par *az-Zakaat*, kas nozīmē, ka visiem musulmaņiem jāatbalsta musulmaņi, kuriem dzīvē nav tik labi veicies, jeb jāsniedz atbalsts

nabadzīgākajiem. Musulmaņi tiek aicināti maksāt *az-Zakaat* svētā ramadāna laikā.

Atturēšanās

Arābu valodā atturēšanos sauc par *as-Sawam*. Tas nozīmē, ka katru dienu ramadāna laikā visi pieaugušie musulmaņi, kuriem ir laba veselība, nedrīkst:

- ēst, dzert un smēķēt no saullēkta līdz saulrietam;
- nodoties seksuālām darbībām.

Atturēšanās ir Allāha godināšana. Ramadāns ir svētais mēnesis, kurā piemin laiku, kad Allāhs Muhamedam pirmo reizi atklāja Korānu. Ramadāns katru gadu ir citā laikā; to nosaka pēc Mēness kalendāra. Pēc Gregora kalendāra katru gadu tas notiek 11 dienas ātrāk.

Hādžs jeb Svētceļojums

Arābu valodā svētceļojumu sauc par *al-Hajj*. Tajā uz Meku, Saūda Arābijā, dodas visi veselie pieaugušie musulmaņi vismaz vienu reizi dzīvē.

- Lai dotos šajā svētceļojumā, vajadzīga īpaša sagatavošanās. Piemēram, pēc īpašiem noteikumiem jānogriež mati, jānodzen bārda un jāgērbjas.
- Hādža kulminācija (*umrah*) ir rituāls gājiens, vismaz septiņas reizes apejot apkārt svētajam islāma akmenim *Kab'ah*.
- Hādža laikā piemin Ābrahāma, viņa otrās sievas Hagaras un viņu dēla Ismaēla upurēšanu un ticību.

Pēc Islāma izglītības padomes sniegtajām ziņām, hādžs ir pasaulē vislielākā, regulāri plānotā starptautiskā pulcēšanās.

KORĀNS UN SUNNA

Definīcija

Korāns (*al Qur'an*) – visu musulmaņu svētā grāmata, islāma atklāsme.

- Vārds *al Qur'an* arābu valodā nozīmē 'izklāstījums'. Muhameda dzīves laikā tā saturu izklāstīja mutiski.

- Korāns sarakstīts arābu valodā.

Ir svarīgi zināt, ka musulmaņi tic tam, ka Korānā rakstītie vārdi ir Allāha vārdi, ko cilvēki nav mainījuši. Allāha pēdējā ziņa pasaulei bija tā, ka Korāns ir svētā grāmata, kas pārāka par visiem citiem svētajiem rakstiem, piemēram, Veco Derību, evaņģēlijiem u. c.

Forma un saturs

Korāns sastāv no atsevišķām nodaļām – pantiem jeb sūrām.

- Šīs sūras Muhameds saņēma no Allāha. Muhameda izvēlētie pārrakstītāji tās pierakstīja uz koka, pergamenta vai pat akmeņiem. Daudzi Muhameda sekotāji pat iemācījās Korānu no galvas.

- Vēlākajos gados Korāns tika pavairots un pilnveidots (lai atvieglotu tā lasīšanu, tika saliktas diakritiskās zīmes, akcenti, uzsvari).

Interpretācija

- Sunna (*Sunnah*) ir Muhameda runātie vārdi un paveiktie darbi. Muhameds, izmantojot Sunnu jeb savus patiesos vārdus un darbus un izskaidrojot cilvēkiem Korāna sūru nozīmi, pievērsa tos islāma ticībai.

- Otra interpretācija ir ādats (*hadith*). Šis

ir stāstījums par Pravieša dzīvi un viņa uzskatiem.

Korāns, Sunna un ādats ir galvenās islāma reliģijas doktrīnas, ko ievēro visi musulmaņi. (Sk.: <http://www.usc.edu/dept/MSA/>)

DŽIHĀDS

Definīcija

Vārds *jihad* arābu valodā nozīmē 'cīņa'.

Tas nozīmē cīņu starp Allāhu (labo spēku) un ļauno spēku jeb mūžīgo cīņu.

Patiesībā šim vārdam ir vairākas interpretācijas.

Arī Osama bin Ladens un talibi savas teroristiskās darbības uzskata par džihādu.

Pašaizsardzība

Islāms pieļauj cīņu pašaizsardzības un reliģijas aizsardzības vajadzībām. Tajā ir paredzēti īpaši cīņas noteikumi, kas aizliedz nodarīt kaitējumu civiliedzīvotājiem, labībai, kokiem un lopiem.

Korāns saka, ja labie musulmaņi neriskēs ar savu dzīvību, cīnoties par islāmu, tad triumfēs netaisnīgums.

Karš ir pēdējais līdzeklis, un tas pakļaujas islāma svētajiem likumiem.

Iekšējā cīņa

Daudz personiskāka džihāda nozīme ir iekšējā cīņa. Saskaņā ar islāma ticību ikviens no mums cīnās pret savām iekšējām vēlmēm, egoismu, jo vēlas iegūt iekšējo mieru.

ISLĀMA SKOLAS (SEKTAS)

Reliģisko un valsts likumu pretnostatījums. Rietumu pasaules uzskats

Lielākajā daļā Rietumvalstu ir skaidri nodalīti valsts un reliģiskie likumi. Rietumvalstīs:

- reliģija ir personiska lieta, ko nevar noteikt ar likumu;
- izskatot juridiskus jautājumus, reliģiju ir iespējams izmantot kā argumentu, bet tā nav noteicošais faktors, citiem vārdiem, reliģiskām konfesijām nav tādas varas, lai tās ietekmētu tiesas lēmumu tādos gadījumos kā, piemēram, neuzticība ģimenē vai finansiāla krāpšana.

Islāma uzskats

Islāma pasaulē ir citāda kārtība. Islāmā ir savi likumi un pamatnostādnes, kas jāievēro ikvienā dzīves sfērā (piemēram, likumi, kā skaitīt lūgšanas, kā veikt darba darījumus).

- Islāms nosaka arī sodus par noteiktiem noziegumiem.
- Šie islāma noteikumi balstīti Korānā, un tos sauc par šariāta (*sharia*) likumiem.
- Mūsdienās musulmaņiem jāievēro tādi paši tikumi, kādus noteica Muhameds 6. gadsimtā.

Interpretācija

Dažādās reliģisko likumu un Korāna interpretācijas sadalījušas islāma pasauli. Tajā, tieši tāpat kā kristietībā, radušās vairākas konfesijas. Divas lielākās islāma ticības (skolas) ir:

- sunnīti;
- šiīti.

Šis pamatdalījums balstīts uz vēsturiskiem notikumiem.

Šīti

- Pēc Muhameda nāves nebija skaidrības, kurš būs viņa pēctecis un islāma līderis. Vienai grupai šķita, ka pēctecim jābūt Imāmam Ali (*Imam Ali*), kuru saskaņā ar Allāha gribu bija nozīmējis Muhameds. Imāms Ali bija Muhameda radnieks un pirmais, kurš pieņēma islāma ticību.
 - Šo skaitliski mazāko grupu, kuru galvenokārt veidoja pravieša radnieki, nosauca par šītiem.
-

Sunnīti

- Lielākā musulmaņu grupa – sunnīti uzskata, ka:
- Muhameds neizvēlējās nevienu pēcteci, un tāpēc musulmaņiem pēc viņa nāves ir jāatrod cits vadītājs.
 - Pravietis neatklāja musulmaņiem, kā tiem jāizvēlas savs līderis, ne arī to, kādiem kritērijiem tam ir jāatbilst.
- Sunnīti izvēlējās līderi jeb kalifu (*caliph*), kurš nebija no Muhameda ģimenes. Šīti atteicās pieņemt sunnītu izvēli un atdalījās no šīs skaitliski lielākās grupas.
-

Atdalīšanās sekas

- Starp abām grupām izveidojās atšķirības islāma doktrīnās, likumos un reliģiskajos rituālos. Šāds dalījums saglabājies līdz pat mūsdienām.
- Musulmaņi sunnīti dominē Saūda Arābijā, Afganistānā, Pakistānā, Turcijā un Indonēzijā.
 - Musulmaņi šīti ir sastopami Irānā un

Irākas dienvidos.

Pēc "Encyclopedia Britanica" datiem, apmēram 83% musulmaņu ir sunnīti. Musulmaņi šīti ir apmēram 16%. Turklāt izveidojušās citas mazas grupas.

VAHĀBĪTI

Vahābītu dzīvesveids

Muhammeds ibn Abdelvahābs (*Muhammad bin Abd al-Wahhab*; 1703–1787) izveidoja konservatīvu islāma paveidu – vahābītu kustību. Viņš ir arī Saūda Arābijas, kas pieņēmusi ļoti daudzus vahābītu konservatīvos uzskatus, līdzveidotājs. Abdelvahāba ģimenei ir senas radniecīgas saites ar karalisko Saūda Arābijas ģimeni. Arī Osama bin Ladens ievēro vahābītu postulātus.

Vahābīti ir islāmiska reliģiski politiskā virziena piekritēji. Tai ir atbildes uz jebkuru jautājumu par musulmaņu dzīvi, ieskaitot sociālos, juridiskos un garīgos aspektus. Vahābītu islāms ir askētisks:

- vīriešiem jāvalkā īsi uzsvārci un jāizvairās no melnām auklām turbānu un galvassegu nostiprināšanā;
 - mošejās nedrīkst būt nekādu greznojumu;
 - alkohola lietošana ir stingri aizliegta.
- Sodi tiek piemēroti saskaņā ar Korānu, piemēram:
- par zādzību jānocērt labā roka;
 - par laulības pārkāpšanu pārkāpējs līdz nāvei tiek nomētāts ar akmeņiem;
 - par slepkavību un jebkādām seksuālām darbībām, kas neietilpst paredzētajās

normās, piespriestais sods ir galvas nociršana. Līdz šim brīdim Saūda Arābijā piemēro šos soda mērus, jo īpaši galvas nociršanu par nopietniem noziegumiem.

Talibi un vahābīti

Radikāli konservatīvās valsts iekārtas, ko talibi bija izveidojuši Afganistānā, saknes meklējamas vahābītu kustībā, uz ko pamatojas talibu fundamentālā reliģiozitāte.

- No islāma fundamentālistu viedokļa, talibi bija izveidojuši tīru, ideālu sabiedrību, kas balstījās uz islāma reliģiju un likumiem.
- Šajā sabiedrībā iederējās arī Osama bin Ladens.

VĀRDNĪCA

Vārdnīca sniegs nelielu ieskatu darī sarunvalodā. Lai arī Afganistānā rakstos izmanto arābu burtus, tomēr ērtībai vārdnīcā izmantota transkripcija latīņu pierakstu sistēmā.

Daži padomi, izrunājot darī vārdus, lietojot šo vārdnīcu:

- æ – platais e, līdzīgi kā angļu valodas vārdā “map”,
- ĥ – rīkles h,
- ģ – rīkles g,
- ō – garais o,
- ’ – balss aprāvums, patskanis tiek izrunāts gan pirms, gan pēc apostrofa.

Ja darī valodas vārdā ir iekavas, tad skaņas bez iekavām veido vārda saīsināto formu, bet visas skaņas kopā ar tām, kas iekavās, veido vārda pilno formu.

Interneta lapā: <http://fieldsupport.lingnet.org/> atradīsiet plašāku vārdu krājumu. Tur iespējams arī vingrināt izrunu.

Afganistānā bieži dzirdamie vārdi	Atbilstošie latviešu valodas vārdi
pædær; bābā	tēvs
særbāz	karavīrs
hotæļ; mehmānĥānæ	viesnīca
čaiĥānæ	tējnīcas
kōh	kalns
džæhīļ; kōļ	ezers
džirga	padome; dome
mæsdžed	mošeja
ģærīje; deh; rūstā	ciems

ĥānæ	māja
mollā	musulmaņu garīdznieks; skolotājs garīgajā skolā
pol	tilts
roġtūn; šefāĥānæ	slimnīca
rāĥ; særæk	ceļš
særæk (<i>maza iela</i>); džādæ (<i>liela iela</i>)	iela
šær	pilsēta
šāh	karalis (valdnieks)
čārrāhī	ceļu krustojums
mādær	māte
vādī; dæræ	ieleja
ġānūn	likums
ġāedæ	noteikumi

Gadalaiki	
Latviski	Darī
ziema	zæmestān
pavasaris	bæhār
vasara	tābestān
rudens	ĥæzān

Pamatfrāzes (iepazīšanās, uzrunāšana)	
Latviski	Darī
vai jūs runājat angļiski (franciski)?	englīsī (færānsævi) gæp mizaenid?
es neprotu runāt puštu (darī) valodā	mæn pašto (dæri) bælaed nīstæm
mēs neesam amerikāņi	mā æmrikāi nīstim
jums netiks nodarīts pāri	kæsi šomā rā āzordæ næmikonæd
jūs esat drošībā	bærāje šomā hætær nīs(t)
mēs esam latvieši	mā lātviāi hæstim
es esmu no Latvijas	mæn æz Lātviā hæstæm
esmu karavīrs	mæn æskær hæstæm
mans vārds ir ...	nāme mæn ... æst
kā tevi sauc?	nāmæt čīst?
es esmu ...	mæn ... hæstæm
tu esi	tu hæstī
jūs esat	šomā hæstid
viņš/viņa ir	ō æst
mēs esam	mā hæstim
viņi/viņas ir	ānhā hæstænd
sveicināti!	sælām ælæikom
labrīt!	sob(h) be hēir
labdien!	rōz be hēir
labvakar!	šæb be hēir

atbilde uz sveicienu "sælām ælæikom"	væ ælæikom sælām
laipni lūdzu!	ĥoš āmædin
ar labu nakti!	šæb be ĥeir
kā tev (jums) iet?	čætour hæstī (hæstid)?
man iet labi (<i>atbilde uz jautājumu: "Kā tev iet?"</i>), un kā jums?	ĥūb hæstæm, tæšækor, šomā četourid
man ir prieks tikties ar jums!	æz dīdæne šomā ĥoš šodæm
liels paldies par jūsu palīdzību!	æz komæketān besjār tæšækor
lūdzu! (<i>kaut ko dodot, aicinot ienākt, apsēsties</i>)	bæfærmāid
lūdzu! (<i>lūdzot kaut ko izdarīt</i>)	lotfæn
lūdzu! (<i>atbildot uz "paldies"</i>)	ærzešī nædāræd
(liels) paldies!	(besjār) tæšækor
vai kāds var mums palīdzēt?	ki mārā komæk mītūne
visu labu (uz redzēšanos)!	ĥodā hāfez
jā	bæli
nē	næ
varbūt	šājæd
pareizi	dorost
nepareizi	ġælæt
labi/kārtībā (ok!)!	ĥūb
labi, tas nekas	ĥūb, færg næmikonæ

vai viss ir kārtībā (labi)?/ kas notiek?	ĥæiriĵæt æst?/ĉe gæp æst?
atvainojiet!	mībæĥšid
tā ir labi?	dorost æst?
šeit	indžā
tur	āndžā
es gribu	mīĥāhæm
es negribu	næmīĥāhæm
briesmas/apdraudējums	ĥætær

Iztaujāšana	
Latviski	Darī
atbildi uz jautājumiem!	be sævālā džævāb bede
vai saproti mani?	mærā mīfæhmi?
es nesaprotu	næmīfæhmæm
atkārto to!	æz sær begū
runā lēnāk!	āhestæ gæp bezæn
kad ir tava dzimšanas diena?	rūze tævælodæt kæi æst?
kur tu esi dzimis?	dær kodžā tævælod šodi?
kāda ir tava dienesta pakāpe, rangs?	rotbæĵæt ĉist?
kāda ir tava tautība?	mællijætæt ĉist?
vai tev ir kādi identifikācijas dokumenti?	tæzkeræ dārī?
vai tev ir pase?	pāspōrt dārī?
kāda ir tava nodarbošanās?	šōġlæt ĉist?

kurš ir atbildīgais?	mæsūl kīst?
kur tu pildi dienestu?	kodžā hædmæt mīkonī?
kur tu strādā?	kodžā kār mīkonī?
kurā grupā tu esi?	dær kodam gorūp hæstī?
no kurienes tu esi?	æz kodžā hæstī?
kur ir ...?	... dær kodžās(t)?
kādā virzienā?	kodam tæræef?
vai tas ir tālu?	dūr æs(t)?
vai tur tuvumā ir apbruņoti vīri?	æfrāde mosælæh dær in næzdikī æs(t)?
uz kurieni viņi aizgāja?	ānhā kodžā ræftæn(d)?
kādi ieroči?	kodam sælāhā?
kur ir tava vienība?	gorūpæt dær kodžās(t)?
kur tu viņus redzēji?	kodžā ānhārā dīdī?
kur ir tava ģimene?	fāmīlæt dær kodžās(t)?

Jautājamie vietniekvārdi	
Latviski	Darī
ko?	če?
ko jūs gribat?	če miñāhid?
kad?	če (væht)?
kur atrodas ... (<i>vieta</i>)?	... mentæġæ kodžā æst?
kur?	kodžā?
uz kurieni dodies (-aties)?	kodžā mīrævī (mīrævid)?
kurš?	kodam?
kas?	kī?

kāpēc?	čerā?
kā?	četur?
cik tas maksā?	ģīmætæš čænd æst?
cik?	čænd?
cik vecs tu esi (cik tev ir gadu)?	čænd sāl dārī?
vai drīkstu ienākt?	mītævānæm dāhīl šævæm?
vai jums ir ...?	šomā ... dārin?
kas notika?	čī gæp šodæ?
vai jums nepieciešama palīdzība?	šomā bæ komæk zærūræt dārin?

Dienesta pakāpes		
Latviski	Darī (<i>bruņotajos spēkos</i>)	Darī (<i>policijā</i>)
maršals	māršāl	māršāl
ģenerālis	džænrāl	pāsvāl
admirālis	dærjāsālār	–
pulkvedis	dægærvāl	sæmūnvāl
pulkvežleitnants	dægærmsen	sæmūnmæl
majors	džægræn	sæmūnjār
vecākais kapteinis	džīkturæn	særsærmæn
kapteinis	turæn	særmæn
virsleitnants	lumræibridmæn	lumræisæraen
leitnants	duvæhæmbridmæn	duvæhæmsæraen

jaunākais leitnants	dærjumbridmæn	dærjumsæræn
apakšvirsnieks	bridgæi	sætænmae
seržantu sastāva karavīrs	bridġe/ħord zābet	bridġe/ħord zābet
kareivis	æskær	æskær

Apbruņojums/Ekipējums	
Latviski	Darī
bruņutransportieris	zerehdār
arsenāls (apbruņojuma noliktava)	džæbhæ ģānæ
artilērija	tūphānæ
lode	golūlæ
bumba	bæm
automašīna	motær
vieglā automašīna	motær tizræftār
kravas automašīna	lārī
spridzekļi	mævādæ monfædzæræ
lielgabals	tōp
helikopters	helikōptær
džīps (apvidus mašīna)	džīp
nazis (kabatas)	čāġū
nazis	kārd
mīna/fugass	mīn
ložmetējs	mašīndār

militārais transportlīdzeklis	æskærī motær
pistole	tofæņģčæ
raķete/reaktīvais šāviņš	rāket
raķešu vai reaktīvo lādiņu palaišanas iekārta	rāket ændāz
bise/šautene	tofæņģ
tanks	tānk

Sarunas	
Latviski	Darī
gandrīz	tæġribæen
vienmēr	hæmišæ
vai jūs pabeidzāt?	šomā tæmām kærdid
sadaliet to savā starpā	beine ģodetan tæġsim konid
visur	hæmæ džā
man ir auksti	ĥonækæm æst
man ir karsti	ġærmæm æst
neesmu pārliecināts	mæn motmææn nīstæm
esmu izbrīnīts (pārsteigts)	mæn hæirān hæstæm
esmu noguris	māndæ šodæm
es arī	mæn hæm
es varu	mītævānæm
es nevaru	næmītævānæm
man tas nepatīk	ĥošæm næmijājæd

es tā nedomāju	mæn touri fekr næmikonæm
es nezinu	mæn næmīdānæm
es to paņemšu	inrā mīgīræm
es tā domāju	hæmin tour fekr mikonæm
es vēlos	mīhāhæm
es ceru	omīdvāræm
šis ir tāds pats	hæmin tour æst
ne visi	hæmæ næ
visi	hæmæ
pilnīgi	kāmælæn
ne vienmēr	hæmīšæ næ
jūs nezināt	šomā næmīdānid
reti/bieži	hæmīšæ/ġālæbæn
ne tik daudz	in ġædær næ
nekas	hič čiz
lieliski	besjār hūb
dažreiz	gāhī
tas ir labi	hūb æst
tas nav labi	hūb nīst
mēs neesam laimīgi	mā hošhāl nīstim
mēs esam laimīgi	mā hošhāl hæstim
ko tu dari?	če væzīfæ dārī
vai esi precējies?	ærosī kærđi

mēs esam šeit, lai jums palīdzētu	mā bæ komæke šomā āmædim
palīdzība ir ceļā	komæk dær ræs

Pamatfrāzes (kontrolpostenis)	
Latviski	Darī
stāt! (stop!)	dreiš
stāt! (nekustēties!)	īstād šou
stāt, vai arī šaušu!	īstād šou ja feir mīkonæm
izpildiet mūsu pavēles!	æmre mārā edžrā konid
nešaut!	feir nækon
padoties!	tæslīm šou
tu esi gūsteknis!	tu bændī hæstī
kusties!	pīš borou
nāc šurp!	bijā indžā
piebremzē!	āhestæ šou
pārvietojies lēnām!	āhestæ borou
rokas augšā!	dæsthā bālā
novietojiet rokas uz galvas!	dæsthā bālāje særæt begzārid
nolaidiet rokas!	dæsthājetanrā pāin konid
nogulties!	dærāz bekæš
nogulties uz vēdera!	rūje šekæm dærāz bekæšid
celties!	bærhīzid

vai esat bruņots?	mosælæ hæstid?
noliec ieroci!	æslæhæje ģodra tæslīm kon
kur ir ieroči?	sælāhe tan kodžā æst?
nolieciet ieročus zemē!	sælāhe tanrā rū zæmīn bæzārid
uzrādi savu nacionālo identifikācijas dokumentu	tæzkeræje tanrā nešān bedehid
vai drikstu pārmeklēt jūsu automašīnu?	edžāze æst ke motære šomārā tælāši konæm?
pārmeklēsim jūsu automašīnu	motære šomārā tælāši mīkonim
mums tevi jāpārmeklē	torā bājæd tælāši konim
izkāpiet no mašīnas!	æz lārī pāin šævid
atveriet bagāžnieku!	tūle bæksrā bāz konid
atveriet cimdu nodalījumu!	sevečbordrā bāz konid
parādi man!	mærā nešān bede
pastāsti man!	mærā begū
stāviet tālāk no mašīnas	æz lārī dūr šævid
atbrīvojiet ceļu!	rāhrā bāz konid
jūs nevarat palikt šeit	dær indžā mändæ næmītævānid
tev jāiet	bājæd berævi
ejiet! (<i>daudzsk.</i>)	berævid
pametiet šo rajonu!	æz indžā pæs šævid
ejiet mājās!	bæ ģhānæ berævid

es zinu	mæn mīdānæm
kurš ir pilnvarots?	sælāhijæt dær dæste kīst?
pagriezies!	daur boho(r)
ejiet uz priekšu!	pīš berævid
iesim!	berævim
ātri	zūd
lēni	āhestæ
ej mājās!	hānæ borou
ej!	borou
nesarunājieties!	gæp næzænid
klusu!	čūp bāš
nomierinies/pierimsti!	ārām bāš
nebīsties!	nætærs
(ie)dod man!	mērā bede
nepieskaries!	dæst næzæn
nepārvieto/neaizvāc!	pæs nækon
piesargies/uzmanies!	motævædže bāš
atnes man/atved man!	bērām bijār
izplati (izdali)!	tæġsīm ko(n)
iepildi/aizpildi!	pūr ko(n)
ielej/iepildi!	pærto
noliec/novieto!	bān
paņem!	begīr
pacel!	værdār
iekrauj!	bār ko(n)

izkrauj!	pāin ko(n)
atver!	vāz ko(n)
aizver!	bæstæ ko(n)
palīdzi man!	komækem ko(n)
nost (turies tālāk)!	dūr begir
ļaujiet mums paiet garām!	bān ke mā tei šævim
gaidi šeit!	dær indžā entezār bekæš
gaidiet šeit!	dær indžā entezār bekæšid
netraucē!	modāhelæ nækon
nāciet ciemos!	bijāid sājel konid
seko man!	mærā tæģib ko(n)
nāc ar mani!	bā mæn bijā
paņem mani uz ...	mærā bæ ... bebær
paliec šeit!	indžā bāš
gaidi šeit!	indžā entezār bekæš
uzgaidi mani!	bærājæm entezār bekæš
nepārvietoties!	šor næho(r)
paliec, kur esi!	dær džājæt bāš
nostāties rindā!	lein šævid
pa vienam!	hær kæs be noubæt
tu esi nākamais!	bodæzī noubæte tū æst
soļo tālāk!	pīš borou
vari iet (projām)!	tu mītævānī berī
nesarunāties!	gæp næzænid
neizmirsti!	færāmūš nækon

atvainojiet, es steidzos	bebæhšid, ædžælæ dāræm
netraucē mani!	momānææt nækon
nedari to!	in kārra nækon
situācija ir haotiska	væz nārām æst
pretošanās ir veltīga	moġāvæmæt faidæ nædāræd
nepretoties!	moġāvæmæt næko(n)
vai jums ir bērni?	oulād dārid
vai jums ir pildspalva?	ġælæm dārid
vai varat man palīdzēt?	šomā mītævānid mærā komæk konid?
kur mēs varētu viņu (<i>vīrieti</i>)/ viņu (<i>sievieti</i>) atrast?	dær kodžā mītævānim ōrā peida konim?

Virzieni	
Latviski	Darī
virs	bālā
uz augšu	bālā
uz apakšu/lejā	pāin
zem	zīr
pa kreisi	čæp
pa labi	rās(t)
pēc	bæ'æd
aiz/aizmugurē	pošt
starp	mābeine

koordinātes	kūvārdināt
grādi	dæraedžæ
austrumi	šærġ
tālu	dūr
tuvu	næzdik
garuma grāds	tūlul bælæd
platuma grāds	ærzul bælæd
mūsu atrašanās vieta ir ...	mā dær ... hæstim
ziemeļi	šæmāl
ziemeļaustrumi	šæmāl šærġ
ziemeļrietumi	šæmāl ģærb
dienvidi	džænūb
dienvidaustrumi	džænūb šærġ
dienvidrietumi	džænūb ģærb
rietumi	ģærb
tieši uz priekšu	rāst; mostæġim

Nedēļas dienas	
Latviski	Darī
svētdiena	jekšæmbæ
pirmdiena	došæmbæ
otrdiena	sešæmbæ
trešdiena	čāršæmbæ
ceturtdiena	pændžšæmbæ
piektdiena	džomæ
sestdiena	šæmbæ

Laiks	
Latviski	Dari
sekunde	sānijæ
minūte	dæġiġæ
stunda	sāæt
rīts	sobh
vakars	šām
diena	rōz
nakts	šæb
pusnakts	nīmæšæb
dienas vidus	čāšt
šodien	emrōz
vakar	dīrōz
rīt	færdā
pašlaik	hālā
vēlāk	pæs
nedēļa	hæftæ
mēnesis	mā(h)
gads	sāl
cik ilgi?	čænd væht
pirms trim dienām	se rōz piš
pēc četrām dienām	bæ'æd æz čār rōz
ik nedēļu	hær hæftæ
ik mēnesi	hær mā(h)
kā Dievs gribēs	hær tourike ģhodā beġhæd

Minivārdnīca	
Latviski	Darī
bēglis	mohādžer
mazs bērns	tefle kūčæk
bērns	tefl
biznesmenis (tirgotājs)	saudāgær (tādžer)
brālis	bærādær
ceļš	særæk
ceļš ar cietu segumu	særæke ģir
ciems	ġærījæ
cietumnieks	bændī
dēls	bæčæ
diplomāts	diplōmāt
draugs	dōst
drošības postenis	postæ æmnijætī
ezers	džæhil; kōl
fermeris	dehġān
garīdznieks	kæšiš
ģimene	ĥānævādæ; fāmīl
ieleja	dæræ
ienaidnieks	dušmæn
jūra	bæhr
kalns	kōh
karagūsteknis	æsīr
koks	dæræht
krasts	sāhel
ķirurgs	džærāh
māja	ĥānæ
māsa	ĥāhær
māte	mādær

meita	dohtær
meitene	dohtær
mežs	džængæl
milzīgs	heilī bozorg
nometne	kæmp
partizāns	čerik
paugurs	tæpæ
pavārs	āšpæz
pilots	pilot
pļava	čæmæn
policija	polis; særændoi
pozīcija	mauġijæt
radinieks	hīšāvænd
robeža	særhæd
sardze	pæiræ
sargs	pæirædār
sieviete	zæn
sirmgalvis	pīrmærd
skolotājs	moællem
skvērs	pārke kōčæk
laukums	mæidān
slepkava	ġātel
šāvējs (karotājs)	feir konændæ
šoferis	mōtærvān
taka	rā(h)
terors	terōr
terrorists	terōrist
tēvocis	kākā
tilts	pol
tēvs	pædær

tulks	tærdžumān
upe	dæRJā
uzbeks	ōzbæk
vadonis	ræhbær
vecmāmiņa	mādær kælān
vectēvs	pædær kælān
vieta	džāj
virsnieks	æfsær; mænsæbdār
vīrietis	mærd
zaqlis	dozd
zemesceļš	særæke ĥomæ
ziņnesis (kurjers)	ġāsæd
žurnālists	ĥæbærnægār

Ciparu apzīmējumi

Rietumu zemēs pieņemtais ciparu apzīmējums	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Arābu zemēs pieņemtais ciparu apzīmējums	•	١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠

Cipari, skaitliskās darbības un kārtas skaitļi

Cipars/darbības/kārtas skaitļi	Darī
0	sefr
1	jæk
2	du
3	se
4	čār
5	pændž

6	šæs̄š
7	hæft
8	hæšt
9	no(h)
10	dæ(h)
11	jāzdæ(h)
12	duvāzdæ(h)
13	sīzdæ(h)
14	čārdæ(h)
15	pānzdæ(h)
16	šānzdæ(h)
17	hævdæ(h)
18	hædždæ(h)
19	nūzdæ(h)
20	bīst
30	sī
40	čel
50	pændžā(h)
60	šæst
70	hæftād
80	hæštād
90	nævæd
100	sæd
200	du sæd
1 000	jæk hæzār
10 000	dæ(h) hæzār
100 000	jæk sæd hæzār
1 000 000	jæk meljūn
pluss	džæm
mīnuss	mænfi
vairāk (nekā)	zijādtær æz
mazāk (nekā)	kæmtær æz
apmēram	tægribæn
pirmais	ævæl
otrais	duvum
trešais	sævom

AVOTI UN IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Afghanistan: An Introduction to the Country and People. Handbook. – Marine Corps Institute: Marine Barracks, Washington D.C.

Afghanistan: Cultural Appreciation Booklet. – April, 2006. (Lielbritānijas bruņoto spēku brošūra)

Afghanistan. Kabul Handbook. – 2003. (Kanādas bruņoto spēku izdevums)

Encyclopedia of World Cultures (Particular Volume III), edited by Paul Hockings. – Boston: G.K. Hall and Co., 1992.

The A to Z Guide to Afghanistan Assistance (Fourth Edition). – Afghanistan Research and Evaluation Unit: Army Press, August, 2005.

The Europa World Year Book 2001 (Volume I). – London: Europa Publications, 2001.

Friedman, Norman. Terrorism, Afghanistan, and America's New Way of War. – Annapolis: Naval Institute Press, 2003.

Hoffman, Frank G. (LtCol, USMCR, Ret.). The U.S. Marine Corps in Review. *Proceedings*, May, 2002: Vol. 128/5/, 84–90.

Hoffman, Frank G. (LtCol, USMCR, Ret.). The U.S. Marine Corps in Review. *Proceedings*, May, 2003: Vol. 129/5/, 96–102.

Marsden, Peter. The Taliban: War, Religion and the New Order in Afghanistan. – New York: Zed Books Ltd., 1999.

O'Balance, Edgar. Afghan Wars 1839–1992: What Britain Gave Up and the Soviet Union Lost. – New York, Brassey's, 1993.

Rubin, Barnett R. The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State. – New Haven: Yale University Press, 1995.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>

<http://ca.afghanistans.com/?Google>

<http://europe.cnn.com/SPECIALS/2001/trade.center/afghan.civil.html>
<http://fermi.jhuapl.edu/maps/afghanistan/>
<http://fieldsupport.lingnet.org/>
<http://groups.yahoo.com/group/NDSAfg/>
<http://media.isnet.org/off/Islam/basics/index.html>
http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/world/2001/war_on_terror/key_maps/ethnic_groups.stm
http://news.bbc.co.uk/hi/english/world/south_asia/newsid_1500000/1500682.stm
<http://lv.wikipedia.org/wiki/Afganist%C4%81na>
<http://topics.developmentgateway.org/Afghanistan>
http://usinfo.state.gov/sa/rebuilding_afghanistan.html
wpp.greenwichmeantime.com/time-zone/asia/afghanistan/currency.htm
www.af
www.af/dad/index.html
www.acbar.org
www.acsf.af
www.adf.gov.af
www.aihrc.org.af
www.afghanistan-mfa.net
www.afghanfccs.org
www.afghannews.net
www.afghanresources.org
www.afghan-web.com/ciriello/alliance/
www.afghan-web.com/politics/parties.html
www.afghanwomensnetwork.org
www.agriculture.gov.af
www.aims.org.af
www.ancb.org
www.and.s.gov.af
www.areu.org.af
www.awec.info
www.baag.org.uk/index.htm

www.constitution-afg.com
www.counterpart.org
www.ddp.gov.af
www.eafghanistan.gov.af
www.e-ariana.com
www.idlo.org/afghanlaws
www.impacs-afghanistan.org
www.irinnews.org
www.jemb.org
www.hazara.net/hazara/geography/Buddha/buddha.html
www.hrw.org
www.humanitarianinfo.org/iasc/
www.lib.utexas.edu/maps/afghanistan.html
www.lib.utexas.edu/maps/cia01/afghanistan_sm01.jpg
www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/afghanistan_ethnoling_97.jpg
www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/afghanistan_topo86.jpg
www.maps.com/ref_map.aspx?nav=RM&cid=694,721,73,799&pid=11850
www.mcn.gov.af
www.moc.gov.af
www.moj.gov.af
www.mof.gov.af/english/index.htm
www.mrrd.gov.af
www.nato.int/docu/review/2006/issue2/latvian/interview.html
www.nato.int/docu/review/2007/issue3/latvian/art2.html
www.pajhwak.com
www.reliefweb.int
www.usc.edu/dept/MSA
www.usc.edu/dept/MSA/fundamentals/pillars/
www.unama-afg.org
www.undp.org.af
www.undpanbp.org/index.htm
www.unodc.org

www.unomaha.edu/~world/cas/
www.worldbank.org.af
www.yellowpages.com.af

PIEZĪMĒM

PIEZĪMĒM

PIEZĪMĒM